

Egy illiberális vízió eddigi következményei

Juhász Attila, László Róbert and Zgut Edit

- Tanulmány -

Friedrich-Ebert-Stiftung Budapesti Irodája

2015. szeptember

TARTALOMJEGYZÉK

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	2
BEVEZETÉS	3
AZ ORBÁN-RENDSZER KIÉPÜLÉSE 2010 UTÁN	4
Előzmények és társadalmi előfeltételek	4
Pártpolitikai erőter	6
Ideológia	7
ILLIBERÁLIS DEMOKRÁCIA, AVAGY MINEK NEVEZZELEK?	10
A szürke zónában.....	11
Delegatív demokráciák	12
A választásos önkényuralom rendszere	13
Versengő autoritarizmusok.....	13
MAGYARORSZÁG, MINT TÖKÉLETLEN DEMOKRÁCIA MERKEL ÉS O'DONELL SZEMPONTJÁN KERESZTÜL.....	15
Az Alkotmánybíróság mozgásterének fokozatos szűkítése	16
A felelősségre vonhatatlan legfőbb ügyész	17
Az ombudsmani hivatal átalakítása és a bíróságok	18
Restriktív médiatörvény és propagandacsatornává silányított közmédia.....	18
Választási reform.....	19
OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG: KÉT ILLIBERÁLIS SZTÁRMODELL.....	22
A civilek helyzete	24
Kormányzati retorika.....	26
Oktatás és indoktrináció	29
Klientelizmus, oligarchák befolyása, korrupció	30
Média.....	32
IRODALOMJEGYZÉK.....	35

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányuk vitaindítóként szolgál a jelenlegi magyar politikai berendezkedésről és ezzel összefüggésben a kormányzat vízióként meghatározott „illiberális államépítés” fogalmáról. Utóbbi rövid bemutatása érdekében néhány fontos jellemvonása mentén írunk az Orbán-rendszer kiépülésének folyamatáról, majd a szakirodalom egy meghatározott részét alapul véve szó lesz arról, hogy a második és a harmadik Orbán-kormány milyen intézkedésekkel erodálta a korábbi berendezkedés tartópilléreit.

Kiindulópontunk szerint a bizonytalan státusú, átmeneti rezsimek vezetői bár nem számolják fel maradéktalanul a demokratikus intézményrendszert, valamilyen formában mind a demokrácia beszűkítésére törekszenek: rendszereiket úgy igyekeznek eladhatóvá tenni, mintha azok legalábbis a demokratizálódás mezsgyéjén mozognának, de valójában csak fenntartják a plurális versengés látszatát. Ennek a leírásnak a jelenlegi magyar politikai vezetés is megfelel, a fékek és ellensúlyok lebontásával, a horizontális elszámoltathatóság korlátozásával, klientelizmus és korrupció erősítésével, a társadalmi nyilvánosság és civil szféra mozgásterének folyamatos szűkítésével, valamint a maga Nyugat-ellenes kormányzati ideológiájával és retorikájával.

Magyarország példája mutat sajátos vonásokat, de nem egyedi. Törökország és Oroszország vizsgálata során azt találtuk, hogy szembeötlőek a párhuzamok az Orbán-rendszer lehetséges törekvéseivel, legyen szó akár a civil szervezetek vagy a média helyzetéről, akár az oktatásról (ideológiai indoktrináció), vagy a kormányzati retorikáról.

A magyar rendszer főbb elemei megfeleltethetők annak, amit korábban a putyinizmus jellemzőiként írt le. Ezek a nacionalizmus, a vallásosság, a szociális konzervativizmus, az államkapitalizmus és a kormány által ellenőrzött média. A témával foglalkozó két magyar szociológus, Szelényi Iván és Ladányi János mindezt összességében posztkommunista neokonzervativizmusnak nevezi, melynek minden illiberálisnak nevezett rendszerben jellemzője, hogy egyfajta urbánus-vidéki társadalmi törésvonalhoz kapcsolódik, és szembeállítja az általa természetesnek tartott értékeket, elveket és viszonyokat a felvilágosodás korából eredeztetett természetellenes (liberális) absztrakciókkal.

Putyin és Erdogan erőskezű vezetőkként uralják pártjukat, a török elnök még úgy is, hogy hivatalosan már nem ő áll az AKP élén. Mindketten politikai ellenfeleik démonizálására törekednek, populista retorikájukkal azt sugallva, hogy csakis ők képviselhetik népük érdekeit. Orbán Viktor ugyanezt a stratégiát követi 2002 óta, amikor először jelentette ki nyíltan, hogy „A haza nem lehet ellenzékben”. Lehet, hogy Orbán Viktor és a Fidesz tisztán pragmatista szempontoktól vezetve lépett erre az útra, de ma már mintha rabjává vált volna a hirdetett ideológiának, amely az egyik legfőbb kötőereje a kormánypárt szavazótáborának. Ezméit tekintve ugyanis a jelenlegi magyar jobboldal szinte egésze antiliberalis alapon áll: nemzeti kollektivista, az egyénnel szemben a nemzeti közösség elsődlegességét vallja, amelynek nevében támogatja a gazdasági, társadalmi és kulturális szférába való erős állami beavatkozást. Orbán Viktor nagy visszhangot kiváltó 2014-es tusnádfürdői beszédében is ez a nézetrendszer tükröződött, amikor az „illiberális állam” építéséről pozitív értelemben beszélt.

BEVEZETÉS

Több mint egy évvel Orbán Viktor Tusnádfürdőn elhangzott, illiberális államépítést bejelentő beszéde után még mindig tart a definíciós vita arról, hogy miként nevezhető meg a 2010 óta épülő új politikai rendszer. Abban ugyanis nagyjából mindenki egyetért, hogy 2010 korszakhatárnak tekinthető a rendszerváltás utáni magyar politikatörténetben, de abban már nincs összhang, hogy milyen politikai berendezkedés kezdett el kiépülni a második Orbán-kormány hatalomra kerülése után. A politikai publicisztikák körébe sorolható munkák leggyakrabban illiberális demokráciának, posztkommunista maffiaállamnak vagy egyenesen fasisztoid rendszernek, illetve féldiktatúrának titulálják a jelenlegi politikai szisztémát. A politikai elemzésekben és a politikatudományi tanulmányokban pedig ugyancsak sokféle meghatározás előfordul, így például használatban van a szimulált demokrácia, az illiberális demokrácia, az illiberális demokratikus kapitalizmus, a populista demokrácia, a választási autokrácia vagy egyszerűen az autokrácia fogalma.

A jelzőkön és a definíciós kísérleteken túl vita van arról is, hogy Magyarország minként illeszthető be az úgynevezett hibrid rezsimek körébe. Sőt, kérdés az is, hogy beszélhetünk-e egyáltalán egymástól élesen elválasztható demokráciákról, illetve hibrid rendszerekről. Egyes felfogások szerint igen, és a nem liberális demokrácia nem is lehet demokrácia. Más megközelítések szerint azonban tiszta (liberális) demokráciák nem is léteznek, és valójában minden politikai rendszer hibrid rendszer. A demokrácia ugyanis nem pusztán egy meghatározott elemekkel leírható politikai berendezkedés, hanem normatív fogalom, egyfajta idea is, amelynek a megvalósítására folyamatosan törekedni kell.

Jelen tanulmány nem keres újabb definíciót, és nem próbál igazságot tenni a vonatkozó politikaelméleti kérdésekben, hanem egyszerűen vitaindítóul szolgál. Az alábbiakban néhány fontos jellemvonása mentén írunk az Orbán-rendszer kiépülésének folyamatáról, majd a szakirodalom egy meghatározott részét alapul véve szó lesz arról, hogy a második és a harmadik Orbán-kormány milyen intézkedésekkel erodálta a korábbi berendezkedés tartópilléreit. Négy alapvető szempontból kiindulva járjuk körbe a hazai állapotokat: (1) fékek és ellensúlyok, horizontális elszámoltathatóság; (2) klientelizmus, korrupció; (3) társadalmi nyilvánosság és civil szféra; (4) populista, Nyugat-ellenes kormányzati retorika. Végül pedig beszélünk a miniszterelnök által követendő példaként titulált Törökország és Oroszország politikai rendszert meghatározó gyakorlatairól is.

AZ ORBÁN-RENDSZER KIÉPÜLÉSE 2010 UTÁN

Előzmények és társadalmi előfeltételek

A Tárki 2013 őszén publikálta *Értékek 2013* című tanulmányát¹, amely „*A gazdasági növekedés társadalmi, kulturális feltételei*” című kutatás 2013. évi hullámának eredményeit mutatja be. Ebben a tanulmányban a kutatók négy területen (bizalom, normakövetés, az állam szerepének és a demokráciának megítélése) vizsgálták a lakossági vélemények alakulását. Elemzésükben elsősorban időbeli összehasonlításokat tettek, a 2013-as állapotot hasonlították össze a négy évvel korábbi, 2009-es állapottal.

2013-ban átlagosan kevésbé tartották fontosnak a demokráciát, mint 2009-ben, és ezzel párhuzamosan, többen gondolták az országot demokratikusnak, mint korábban. Ebben vélhetően az is szerepet játszhat, hogy az éppen kormányon levőkhöz köthető politikai azonosulással rendelkezők (2013-ban a magukat jobboldalinak mondók) a 2010 előtti kormányzási módot tartották antidemokratikusnak, és nem gondolták ugyanezt a 2010 utáni kormányzásról. Ezzel szemben a magukat baloldaliként definiálók a jobboldali kormányzást vélték antidemokratikusnak, miközben a 2010 előtti gyakorlatot esetleg nem tartották annak.

A Tárki kutatói megállapították azt is, hogy az intézményekbe vetett bizalom nagyban függ a politikai identitástól (tehát az intézményi bizalom relativizálódik, attól függően, hogy ki adja a kormányzatot), a normák esetében pedig olyan helyzetet eredményez, amelyben a normák megítélésében az általános értékek (a helyesről és helytelenről vallott felfogások) mellett az is szerepet kezd játszani, hogy kik követik a normákat és kik szegik meg azokat (a normák tehát instrumentalizálódnak).

Mindez a kutatás összefoglalója² szerint részletesen a következőket jelenti:

- „a hatalmon levőkhöz köthető szavazótábor mindig jobban bíz a kormányban, az ellenzékhez köthető szavazótábor pedig mindig jobban bíz az ellenzékben (ez nem meglepő);
- 2009-ben a jobboldal nem bízott az intézményrendszerben és az egyes szereplőkben, legfeljebb az ellenzékben (a saját politikai reprezentánsaiban);
- 2013-ban a baloldal nem bíz senkiben, legfeljebb az ellenzékben (vagyis a saját politikai reprezentánsaiban);
- alig vannak olyan intézmények, amelyek tekintetében a bizalom nem tér el jelentősen a politikai oldalak között, a politikai ciklus állásától függetlenül. Ilyenek például az MTA (amelynek egyedül van átlag fölötti bizalmi mutatója) és a szakszervezetek (amelyeknek viszont rendkívül alacsony a presztízse);
- a vizsgálatban felsorolt intézmények közül a rendőrség, az MNB, az ÁSZ, (az NKH) és a sajtó megítélésében a jobboldal szignifikánsan eltér a politikai középtől – 2009-ben és

¹ Tárki: *Értékek 2013* (2013. október),

http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/2013/2013_zarotanutmany_gazd_kultura.pdf

²Tárki: *Értékek egy polarizálódó politikai térben*

http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/2013/2013_osszefoglalo_gazd_kultura.pdf

2013-ban egyaránt (mindkét alkalommal az aktuális kormányoldalhoz köti ezeket a szervezeteket);

- ugyanezen intézmények esetében a baloldal megítélése nem tér el a középétől – sem 2009-ben, sem 2013-ban.
- A polarizáció az értékek és normák tekintetében azt jelenti, hogy a mindenkor kormányon levőkhöz közelebbi politikai platformon állók (2009-ben a baloldallal azonosulók, 2013-ban pedig a jobboldallal azonosulók) látják kevésbé korruptnak az egyes közintézményeket (de nem csak a kormányzatot) és tartják kevésbé elfogadhatónak a normaszegéseket.”

A Political Capital DEREK indexének³ rendszerellenességet mérő mutatója hasonló folyamatokat jelez, mint a Tárki kutatása. Az ESS első négy hulláma során (2002-2009 között) a *Rendszerellenesség* értéke egy viszonylag alacsony színtről indulva folyamatosan emelkedett Magyarországon. A negyedik hullám adatfelvétele 2009. február 20. és április 20. között zajlott. Emlékeztet, hogy Gyurcsány Ferenc akkori miniszterelnök lemondása is éppen erre az időszakra esett. A politikai-gazdasági válság miatti rendkívül kedvezőtlen közhangulatot a DEREK értékei is visszatükrözik: a rendszerellenesek aránya extrém magas, 46 százalékos volt ekkor. Mivel a másik három alindex, az előítéletesség, a jobboldali értékorientáció és a pesszimizmus kevésbé változik dinamikusan, a rendszerellenes érzületek erősödése a DEREK összértékét mind magyar, mind nemzetközi összehasonlításban kiugróan magas szintre (21%) emelte. A vizsgált 34 ország sorrendjében akkor az ötödik helyre kerültünk; csak az akkoriban Magyarországnál is instabilabb Bulgária, Lettország, Törökország és Ukrajna maradt előttünk.

Az ötödik hullám adatfelvétele 2010. október 19. és december 10. között zajlott, a Fidesz számára elsőprő győzelmet hozó országgyűlési, majd önkormányzati választások után. A választók új kormány iránti bizalma és optimizmusa ekkor volt a tetőpontra, ez pedig visszatükröződött a rendszerellenesek felére csökkenő arányában is.

A hatodik hullám adatfelvételének idejére (2012. november 10. és 2013. február 17. között) azonban ismét romlott a közhangulat. A Medián adatai szerint ekkor a felnőtt lakosság bő 70 százaléka vélte úgy, hogy rossz irányba haladnak a dolgok Magyarországon. Ez visszatükröződött az intézményi bizalmi adatokban is, azaz a *Rendszerellenesség* alindex értéke ismét nőtt. A legfrissebb DEREK adatok alapján a megkérdezettek közel 30 százaléka volt szélsőségesen bizalmatlan Magyarországon a politikai intézmények irányában. Ez

³ Az index egy százalékos mérőszám: azon válaszadók arányát mutatja meg, akik egy adott társadalomban pszichológiailag (attitűdjeik és értékeik mintázatát tekintve) fogékonyak lehetnek a tekintélyelvű, ultranacionalista, rendszerellenes ideológiákra és az ezekből levezethető politikai cselekvésekre. A DEREK index segítségével összehasonlíthatók az egyes európai országok abból a szempontból, hogy mekkora ezen csoportok aránya. A hierarchikusan felépülő indexet a Political Capital saját elméleti modell alapján a két évente frissülő – eddig 6 hullám készült el – és több mint 30 országot felölelő átfogó reprezentatív attitűd- és értékvizsgálat, a European Social Survey (ESS) adatbázisán végzett számítások alapján fejlesztette ki. A DEREK alapvetően négy fő kategóriáját különbözteti el: (1) előítéletesség és jóléti sovinizmus; (2) jobboldali értékorientáció; (3) rendszerellenesség; (4) félelem, bizalmatlanság, pesszimizmus. Jelen tanulmányban a *Rendszerellenesség* alindex értékei a relevánsak. Ezen kategória azon válaszadókból áll, akik vagy a politikai éllel szemben (politikusok és országgyűlés), vagy a jogrendszerrel és a jogalkalmazókkal szemben (rendőrség és jogrendszer), vagy a nemzetközi szervezetekkel (Európai Unió és ENSZ), vagy a politikai rendszerrel (kormány és demokrácia) szemben szélsőségesen bizalmatlanok.

másfélszerese a két évvel korábban kapott értéknek, és megközelíti a 2006 végén felvett ESS harmadik hulláma során kapott 33 százalékos arányt.

A DEREKX tehát jól mutatja, hogy Magyarországon milyen nagy kilengéseket mutat a politikai intézményekbe vetett bizalom. Ez a hektikusság (mely az esetek többségében szélsőséges bizalmatlanságba csap át) önmagában is veszélyforrás, mivel kedvezhet a hirtelen hangulatállapotokat meglovagoló politikai erőknek. A rendszerellenesség utolsó két értéke pedig rávilágít arra is, hogy kormányzása kezdetén a Fidesznek kiváló lehetősége lett volna a hazai társadalom mérséklésére, rendszerének megszilárdítására és valódi konszolidációra – ezt a lehetőséget azonban eljátszotta.

Mindez azt jelenti, hogy az Orbán-rendszer csupán látszólagos stabilitást élvez, amely főként az ellenzék gyengesége miatti relatív pártpolitikai erőfölényéből adódik. A társadalom mélyrétegeiben ugyanakkor nincs megnyugvás, ami aligha teszi biztossá bármely politikai rendszer számára a tartós berendezkedés lehetőségét.

Pártpolitikai erőtér

Jelenleg a kormányzó Fidesz pártrendszerben elfoglalt pozíciója az Orbán Viktor által meghirdetett „centrális pártpolitikai erőtér” elnevezésű stratégia eredménye. Ennek lényege, hogy a Fidesznek érdeke, hogy egyik oldalon legyen egy viszonylag erős szélsőjobboldali párt (a Jobbik), a másik oldalon pedig egy hasonló méretű, de felaprózott baloldal: így a Fidesz középen, mindkettővel szemben, az egyetlen kormányképes erőként határozhatja meg önmagát, miközben a protesztoszavazók megoszlanak a szélsőjobb és a baloldal között. Ugyanakkor azért is érdeke a Fidesznek egy viszonylag erős Jobbik, mert ezzel tudja magát külföldön úgy eladni, mint a szélsőjobb kormányzati hatalomtól való távol tartásának egyetlen garanciáját. Végül pedig van egy harmadik oka is ennek a sajátos viszonyoknak: a Fidesz pajzsként használja a Jobbikot. Saját, a Jobbikétól sok vonatkozásban alig különböző eszméit, mint politikai üzeneteket, a Jobbik sokkal durvább formában fogalmazza meg, és ezekhez képest a kormánypárt mérsékeltnek tud látszani.

A kormányzást tekintve, miután a 2010-es parlamenti választáson katasztrofális vereséget szenvedett és lényegében összeomlott a baloldal, az SZDSZ és az MDF pedig végleg eltűntek a történelem süllyesztőjében, a Fidesz kétharmados parlamenti többségén alapuló Orbán-rendszer akadálytalanul kezdhette meg működését. A második Orbán-kormány többek között annak révén igyekezett elődeitől megkülönböztetni magát, hogy a korábbi évek általa „neoliberálisnak” nevezett gazdaság- és társadalompolitikájával szemben az állam szerepének megerősítését és az egyébként sem elég széles körben érvényesülő jogállam korlátozását valósította meg, a hatalmi centrum szándékainak minél hatékonyabb érvényesülése érdekében.

Ez a politika a választók többségének körében sem volt népszerűtlen, a rendszerváltás óta ugyanis számos magyar és nemzetközi összehasonlító kutatás megállapította, hogy erős a magyar társadalom paternalizmus iránti igénye. A magyarok többsége csalódott a rendszerváltás után megvalósult piacgazdaságban, illetve politikai rendszerben, annak csak a hátrányait látja, és annak ellenére is igényli az erős államot, hogy nem bízik az állami

intézményekben sem. Ezzel kapcsolatban Láncki András egy a Heti Válasz 2014. január 9-én megjelent számában közölt írásában úgy fogalmazott: „[...] Egyetlen oka van annak, miért tudott Orbán Viktor egyedül fennmaradni [mármint az akkori politikai szereplők közül] 24 évvel a rendszerváltás után: megértette, hogy a politika lényege a hatalmi viszonyok kezelése, a nép jólétének biztosítása a politikai harcok közepette is, valamint, hogy a kormányzásnak a kormányzott emberek természetéhez kell igazodnia. S ami messze nehezebb, mint a megértés: képes a saját felismerései szerint cselekedni is.”

Bár Láncki leírása nyilvánvalóan nem minden elemében áll (így például „a nép jólétének biztosításában” aligha sikeres az Orbán-rendszer), „a magyar állampolgárok természetéhez illeszkedő”, azaz a legegyszerűbb és legnépszerűbb közvélekedéseknek megfelelő kormányzásra való törekvés kétségtelenül megfigyelhető. Így a „erős állam” megteremtésének szándéka a kormány részéről válasz volt a választók körében elementáris erővel megjelenő rendigényre. A kormány igyekezett annak is megfelelni, hogy egyszerre csökkentse az adókat (egykulcsos adó) és a segélyeket („segély helyett közmunka”), valamint mérsékelje az állampolgárok által legmagasabbnak tartott terheket (rezsicsökkentés).

Az állami bevételek biztosítását, a lakosság közvetlen megszorításának elkerülését és a juttatások fedezetét ezzel párhuzamosan egyes gazdasági szereplők terheinek növelésével (különadók) igyekeztek elérni. Magyarországon persze korábban sem volt alacsony az állami beavatkozás a gazdaságba, de 2010 óta ebben a vonatkozásban új minőségről beszélhetünk. A Fidesz kétharmados parlamenti többségéből fakadóan az állam egésze a kormánypárt mögött álló érdekcsoportok kezébe került, gyakorlatilag minden kormány feletti kontrollt kiiktattak a politikai rendszerből. A Transparency International által state capture-nek nevezett jelenség nem tehát egyszerűen korrupcióként írható le, hanem a gazdasági szférába való beavatkozás új formájaként.

Ideológia

A fent említett társadalmi elvárásokra és vélekedésekre Orbán Viktor egy olyan ideológia segítségével épített politikát, amelynek elemei szinte egy az egyben megfeleltethetők annak, amit Fareed Zakaria a putyinizmus jellemzőiként ír le⁴. A putyini példát követő, de magyar eszmetörténeti hagyományból is bőven merítő orbánizmus a nemzetet, a kormányoldalt, valamint az államot azonosítja és fetiszizálja, miközben minden bajért a liberalizmust és a liberális demokráciát teszi felelőssé.

Lehet, hogy Orbán Viktor és a Fidesz tisztán pragmatista szempontoktól vezetve lépett erre az útra, de ma már mintha rabjává vált volna a hirdetett ideológiának, amely az egyik legfőbb kötőereje a kormánypárt szavazótáborának. Eszméit tekintve ugyanis a jelenlegi magyar jobboldal szinte egésze antiliberalis alapon áll: nemzeti kollektivistá, az egyénnel szemben a nemzeti közösség elsődlegességét vallja, amelynek nevében támogatja a gazdasági, társadalmi és kulturális szférába való erős állami beavatkozást. Orbán Viktor nagy visszhangot kiváltó

⁴ http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-the-rise-of-putinism/2014/07/31/2c9711d6-18e7-11e4-9e3b7f2f110c6265_story.html?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_hungarian_lobe_201501

2014-es tusnádfürdői beszédében is ez a nézetrendszer tükröződött, amikor az „illiberális állam” építéséről pozitív értelemben beszélt.

A 2010 után kiépülő magyar politikai rendszert meghatározó „orbánizmus”, valamint a „putyinizmus” között Zakaria említett cikkében épp a tusnádfürdői beszédet követően vont párhuzamot. A szerző szerint a magyar rendszer főbb elemei megfeleltethetők annak, amit korábban a putyinizmus jellemzőiként írt le. Ezek a nacionalizmus, a vallásosság, a szociális konzervativizmus, az államkapitalizmus és a kormány által ellenőrzött média. A témával foglalkozó két magyar szociológus, Szelényi Iván és Ladányi János mindezt összességében posztkommunista neokonzervativizmusnak nevezi, melynek minden illiberálisnak nevezett rendszerben jellemzője, hogy egyfajta urbánus-vidéki társadalmi törésvonalhoz kapcsolódik, és szembeállítja az általa természetesnek tartott értékeket, elveket és viszonyokat a felvilágosodás korából eredeztetett természetellenes (liberális) absztrakciókkal. Mindez egyfajta Nyugat-ellenességnek is tekinthető, amennyiben abból indulunk ki, hogy a Nyugat egy olyan átfogó civilizációs érték- és eszmerendszer, amely a kollektívizmus helyett az individualizmust, a korlátlan állami hatalom helyett a liberális demokráciát, a bürokratikus rend helyett pedig a szabadságot részesíti előnyben. Ennek a gondolkodásnak a mai Magyarországon az egyik legismertebb képviselője Orbán Viktor korábbi tanácsadója, Bogár László, aki Tellér Gyulával – Orbán Viktor egyik jelenlegi tanácsadójával⁵ együtt – a Fidesz (és a Jobbik) táborában egyaránt fontos véleményformálónak és teoretikusnak számít.⁶

Tellér 1990-ben még a liberális SZDSZ képviselőjeként került a parlamentbe, de 1994-től már a Fidesz egyik meghatározó ideológusaként működik, nézetei egyre radikalizálódtak, írásai ma már egyfajta antiglobalista, összeesküvés-elméleti gondolkodást tükröznek. Szerinte az új, Orbán által épített rendszer alapja a közösségelvűség, a nemzet, amelyet a „származási szerint és kulturálisan is meghatározott emberekből álló, történetileg kialakult szervezetként” határoz meg, szemben az általa „(neo)liberális doktrínának” tartott eddigi társadalomszervezési elvvel, amelyben szerinte a társadalom csak individuumok laza halmaza volt, amelyet a piac és az értéksemleges alkotmány kötött össze. Az új rendszert Tellér értelmezésében azt teszi szükségessé, hogy a „rendszerváltás rendszere megbukott”. Összeesküvés-elméleti gondolkodásra utal, hogy Tellér a kelet-európai rendszerváltások folyamatát egy titokzatos „forgatókönyv” megvalósulásának tartja. A forgatókönyv megtervezője és fő mozgatója a pontosan meg nem nevezett, szimbolikus elnevezéssel illetett „Befektető”, aki tesz arról, hogy a Nyugaton kiképzettek kerüljenek a legfőbb irányító pozícióba, akik véghezviszik a deregulációt, az államtalanítást, a nemzeti tőke leértékelését, a privatizációt, amelynek révén megszerzi a piacokat és az erőforrásokat a maga hasznára gazdálkodik azokkal. Tellér szerint a magyar rendszerváltás is ennek a forgatókönyvnek a megvalósításaként folyt, csak a politika felszínén zajló harcok elfedték a történések valódi természetét. Ezzel szemben Orbán rendszere alig burkoltan még a kormányzati korrupciót is nemzeti érdekként tünteti fel, amikor például épp Tellér nyomán egy a párthoz kötődő „nemzeti középosztály” kiépítését hajtja végre, egyes

⁵ Orbán Viktor 2014-es tusnádfürdői beszéde is jelentős átfedést mutat egy 2014 márciusában megjelent tanulmánnyal, amelyet Tellér Gyula írt: Született-e „Orbán-rendszer” 2010 és 2014 között? Nagyvilág LIX. évfolyam, 3. szám 2014. március.

⁶ A Fidesz meghatározó véleményformálói és ideológusai egyébként nem képviselnek minden részletében egységes ideológiát, nem is sorolhatók be egyértelműen, nézeteik a jobboldal egészére, tehát a Jobbikra is hatnak. Magukra a teoretikusokra pedig a magyar eszmetörténet egyes liberalizmusellenes hagyományain túl a nemzetközi liberalizmus- és modernizáció-kritikai irányzatok is erősen hatnak.

üzleti körök közpénzekből történő támogatásával. Mindezt az ideológus üdvösnek tartja, szemben a 2010 előtti kormányzó politikai ellenoldal bűnös, idegen érdekeket szolgáló klientúraépítésével. Így válik a nemzeti eszme a korrupció igazolásává.⁷

A korrupciógyanús ügyekkel több területen a gazdasági és a hatalmi pozíciók újrafelosztását hajtják végre, amit teljesen nyíltan – és sokszor személyesen a miniszterelnök által – a „nemzeti nagytőke” „globális/idegen nagytőkével” szembeni előnyben részesítéseként definiál. A második és a harmadik Orbán-kormányban ez a hatalmi pozícióit erősítő újrafelosztás a fő motivációja. Ennek megfelelően a kormányzati döntések tartalma, túlterjeszkedése és ideológiai meghatározottsága mögött jellemzően hatalmi és politikai érdekek mérlegelése áll (politikai kormányzás), a szakpolitikai szempontok szerepe minimális. Ez pedig nem csupán a korrupció vonatkozásában jellemző. Az említett Tellér Gyula például fontos szerepet játszott/játszik a sok szempontból a kormányzati ideológiát visszatükröző etika tantárgy közoktatásba való bevezetésében, valamint az egyik tankönyvekért felelős szakmai bizottságnak is tagja, ami szimptomatikus jele a politikai/hatalmi és más társadalmi alrendszerek egymásra csúszásának.

⁷ Ripp Zoltán: Egy szürke eminenciás színeváltozásai. *Mozgó Világ*, 2010. 1. sz. 82–100.

ILLIBERÁLIS DEMOKRÁCIA, AVAGY MINEK NEVEZZELEK?

„Az illiberális demokrácia magyarul teljesen jól cseng, angolul viszont úgy hangzik, mint egy vérvád” – mondta Orbán Viktor az Európai Parlament 2015. májusi, Magyarország helyzetéről tartott plenáris ülésén. A magyar miniszterelnök ezzel kitartott amellett a kormányzati érvelés mellett, amely szerint az ő értelmezésében felvázolt illiberális demokráciafogalom nem egyezik meg az angolszász politikatudomány által elfogadott definícióval, s ő pusztán az államszervezés liberális alapjait kérdőjelezte meg.

Az illiberális demokrácia „műszót” azonban Fareed Zakaria amerikai politológus vezette be 1997-ben, a *Foreign Affairs* című folyóiratban publikált cikkében. Ez alatt – szemben a magyar kormányzati érveléssel – olyan rezsimeket értett, amelyek egyszerre jelenítik meg a demokratikus és az autoritárius normákat, és ahol a szabad választások megtartása mellett a kormányzat nem biztosítja az alapvető politikai, illetve polgári jogokat. Zakaria értelmezésében a negatív értéktartományba sorolt illiberális demokrácia mindössze a politikai aktorok választási versengésére korlátozódik az alapvető szabadságjogok csorbítása mellett. Konceptióját később *A szabadság jövője: illiberális demokrácia itthon és külföldön* című kötetében fejtette ki részletesebben, hangsúlyozva, hogy a szabadság és a demokrácia csak Nyugaton együtt járó fogalmak, ahol a liberális demokrácia magától értetődően védi az egyén törvényes jogait, a fékek és ellensúlyoknak köszönhetően jól elkülöníthetően működnek a hatalmi ágak. Másutt azonban ezek nem feltétlenül kapcsolódnak, a szabadságjogok csorbítása pedig a választópolgárok többségének támogatását élvezheti, hangsúlyozta Zakaria. Példaként Vlagyimir Putyin Oroszországát hozta fel, amely – a „szuperelnökséggel” vagy például a sajtószabadság korlátozásával – egyszerre hordoz demokratikus és illiberális jegyeket. Zakaria már a *Foreign Affairs*-cikkben leírta, hogy 1997-ben az országok 50 százaléka esett ebbe a kategóriába, az általa mérsékeltnek tartott Argentínától egészen a zsarnoksághoz közeli Fehéroroszorszáig, közbülső kategóriákként említve Romániát és Bangladeszt.

Ahhoz azonban, hogy átfogó képet adhassunk a magyar demokrácia jelenlegi állapotáról, szükségesnek tartjuk a tágabb megközelítést alkalmazó szakirodalom áttekintését. Mindehhez hasznos lenne a különböző demokráciafelfogások ismertetése is, hiszen Fareed Zakaria illiberális elméletét egyesek éppen azon az alapon bírálják, hogy a szóban forgó rezsimeket egyfajta demokráciaként értelmezi. Erre azonban a jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem adnak lehetőséget, ezért a hibrid rezsimeket tárgyaló szakirodalomra helyezük a hangsúlyt. **Samuel Huntington** a „*demokratizálódás harmadik hullámáról*” szóló elmélete⁸ évekig elhomályosította a rendszerváltások valódi sikerességét taglaló szakirodalmat, a tranzíciós

⁸ A demokratizálódás első „hosszú hulláma” az 1820-as években kezdődött az Amerikai Egyesült Államokban a férfi lakosság szavazati jogának jelentős kiszélesítésével, az 1926-ig tartó folyamat alatt 29 állam vált demokráciává. (Igaz, 1922-ben Mussolini hatalomra kerülésével megkezdődött az első „fordított hullám”, amely 1942-re 12-re redukálta a demokráciák számát). Huntington a második világháború végéhez kötötte a második hullám kezdetét, amely 1962-ben érte el tetőpontját 36 demokratikusan irányított állammal, de amelyet az 1970-ig tartó második fordított hullám 30-ra redukált. A harmadik hullámot a dél-európai diktatúrák összeomlásától, 1974-től datálja, ez felölelte Dél-Európa (Görögország, Spanyolország és Portugália) konszolidációját, Törökország 1987-es csatlakozási kérelmét az Európai Közösséghez, majd a nyolcvanas évek végén a posztsovjét országok rendszerváltásait. Ennek végpontját azonban nem rögzítette a szerző. Lásd: Samuel P. Huntington (1991): *Democracy's third wave* <http://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>

paradigma korlátait feszegető tézisek, illetve a hibrid rezsimek léte csupán a kétezres évek elején vált széles körben elfogadottá.⁹

Ugyanakkor továbbra sem beszélhetünk egységes megközelítésről azzal kapcsolatban, hogy pontosan miben ragadható meg a hibrid rezsim természete.¹⁰ Zakaria illiberális demokráciafogalma előtt több olyan megközelítés is napvilágot látott, amely a konszolidáció, a tranzíciós paradigmák körüli illúziókat hivatott eloszlatni.

A szürke zónában

A szakirodalom egyik legmeghatározóbb részét képezi **Thomas Carothers** *A tranzíciós paradigma vége* című 2002-ben írt tanulmánya, amely szerint a bizonytalan státusú átmeneti államok nem tekinthetők nyíltan antidemokratikusnak, hanem a demokrácia **egyfajta szürke zónáját képezik**.¹¹ Carothers dolgozatában tételesen kifejtette, hogy a szóban forgó paradigma egyetlen előfeltevése sem állta meg a helyét. Egyrészt nem igazolódott, hogy a diktatórikus rendszerekről lemondó országok automatikusan a nyugati jogállamiságnak megfelelő demokratikus modell irányába tartanak. Szerinte nem állta meg a helyét az átmenet szakaszosságának immanens teológiája sem, vagyis hogy a rendszerváltást követő demokratikus konszolidáció elkerülhetetlen velejáró folyamat. Nem igazolódtak továbbá a szabad választásokkal kapcsolatos euforikus várakozások sem, hiszen nem jelentettek biztosítékot a demokratikus kereteket biztosító reformintézkedések végrehajtására. Mindemellett a bukott államok (failed states) egyre növekvő száma önmagában megkérdőjelezte a demokratikus átmenet működőképes államokat előfeltételező premisszáját, ahogyan megcáfolódott az is, hogy a társadalmi, gazdasági-kulturális sajátosságok és az intézményi, joghagyományi örökségek irrelevánsak a rendszerváltások eredményességét tekintve.¹² Carothers különböző tünetcsoportokon keresztül azonosította a szürke zónában való létezését:

- **értéktelen/elit pluralizmus:** a szabad választások érvényesülnek ugyan, de a demokrácia törékeny, a közvélemény negatívan ítéli meg a politikát, korruptnak és megbecsülésre érdemtelennek tartja, az állam tartósan gyengének minősül. Carothers többségében a latin-amerikai országokat, a posztkommunista államok közül pedig Bosznia-Hercegovinát, Albániát és Ukrajnát sorolta ide, illetve hasonló jegyeket fedezett fel Románián és Bulgárián egyaránt.
- **a domináns hatalom politikája:** szabadon bírálhat az ellenzék, de egyetlen hatalmi csoport dominálja a politikát, azok „túlhatalma” miatt csekély a kormányváltás esélye. A szerző ebbe a kategóriába a szub-szaharai régiót, a posztszovjet térségből pedig többek közt Örményországot, Grúziát és Kazahsztánt sorolta be.¹³

⁹ Larry Diamond a hibrid rezsimek 2002-es vizsgálatakor mindenekelőtt arra a megállapításra jutott, hogy a demokratikus és tekintélyelvű elemeket vegyítő jelenség korántsem nevezhető újszerűnek, hiszen már a '60-as, '70-es években is léteztek többpárti, választásokon alapuló demokráciaellenes rezsimek, mint például Szingapúr és Malajzia.

¹⁰ Andrea Cassini: Hybrid what? Partial consensus and persistent divergences in the analysis of hybrid regimes. In: International Political Science Review, 2014, p. 542.

¹¹ Thomas Carothers (2000): The end of the transition paradigm. In: Journal of Democracy 13 (2) p. 7.

¹² Carothers, 2002, p. 6-8.

¹³ Carothers, 2002, p. 9-13.

Delegatív demokráciák

A Carothers-i értelemben vett szürke zónában létező rezsimek tekintetében **Wolfgang Merkel** alkalmazta az egyik legkifinomultabb megközelítést, aki összességében elutasította a hibrid rezsimek fogalmát. Merkel értelmezésében azok a rezsimek, amelyek megfelelnek ugyan a választási demokrácia minimum kritériumainak (szabad és igazságos választások megtartása), de nem teljesítik a liberális demokrácia egyéb más feltételeit, semmiképpen sem tekinthetők a demokrácia egyik altípusának („**beágyazott demokráciának**”), helyett **tökéletlen demokráciák**.

Beágyazott, liberális demokráciának azokat a rezsimeket minősíti, amelyek rendelkeznek az alábbi öt egymásba kapcsolódó részleges rendszerrel:

- demokratikus választási rezsimek;
- a politikai részvétel joga;
- civil jogok érvényesülése;
- hatalommegosztás és horizontális elszámoltathatóság;
- tényleges garancia arra, hogy a kormányzás a demokratikusan megválasztott képviselők kezében van.

Mindezek alapján a tökéletlen demokráciáknak négy altípusa van: **kirekesztő, kisajátított, illiberális és „delegatív” demokráciák**, attól függően, hogy melyik szegmens „károsodott” leginkább. A kirekesztő demokrácia esetében például a választásra jogosult személyek egy csoportját kizárják a voksolásból, a kisajátítottnál egy jól körülhatárolható társadalmi csoport, pl. a hadsereg gyakorol befolyást a politikára, a delegatív demokráciáknál a horizontális elszámoltathatóság részleges vagy teljes hiánya, az általa illiberálisnak titulált esetben pedig a felfüggesztett vagy korlátozott civil jogok jelentik a problémát.¹⁴

A fent leírtakat jól kiegészítette **Guillermo O’Donnell** munkássága, aki a latin-amerikai átmenetek szakértőjeként már 1996-os tanulmányában rámutatott az átmenettel, a konszolidációval kapcsolatos tévképzetekre. O’Donnell szerint alapvető különbséget kell tenni a világ keleti, déli részei és az északnyugaton konszolidálódott demokráciák között a tekintetben, hogy a demokrácia formális intézményei mellett különös figyelmet kell fordítani az informális intézmények fontosságára (**klientelizmus, partikularizmus**, azaz informális intézményesülés). Latin-amerikai országok vizsgálatán keresztül arra a következtetésre jutott, hogy a klientúra-demokrácia keretein belül nem szűnik meg ugyan a képviselői demokrácia, de nagy eséllyel mozdul el a **delegatív demokrácia irányába**, ahol a végrehajtó hatalom dominanciája érvényesül a törvényhozói és bírói hatalommal szemben. O’Donnell szerint ez a kollektivisták és paternalisták alapokra épülve gyengíti a formális politikai intézményesülést, s egyben a gazdaságilag kifejezetten erősen szervezett csoportosulásoknak kedvez.¹⁵

¹⁴ Wolfgang Merkel (2004): Embedded and defective democracies In: Democratisation http://www.wzb.eu/sites/default/files/personen/merkel.wolfgang.289/merkel_embedded_and_defective_democracies.pdf

¹⁵ Molnár Gusztáv: A különleges demokráciákról (http://www.provincia.ro/cikk_magyar/c000455.html)

A választásos önkényuralom rendszere

Andreas Schedler értelmezésében a globális demokratizálódás harmadik hullámában az országok egy része **választási rezsimekké** vált, ezek az **önkényuralmiság új formáját** testesítik meg. Tolerálják ugyan a pluralizmus bizonyos formáit, a pártközi versengést, ugyanakkor szisztematikusan megsértik a demokratikus minimumot, ezért Schedler szerint komolyan kell venni a demokráciával ellentétes mivoltukat.¹⁶ Ezek a **választásos önkényuralmi rendszerek** nem gyakorolják a demokráciát, de a nyílt elnyomás eszközével sem élnek – az időközönként, szoros ellenőrzés alatt tartott választásokkal igyekeznek megtartani hatalmukat, a demokrácia látszatának fenntartásával. Schedler négy alapvető rezsimtípust különböztetett meg: a **liberális demokráciát**, a **választási demokráciát**, a **választásos önkényuralmat** és a **zárt autokráciát**. A liberális és a választási demokrácia esetében feltételként szabta a szabad és igazságos választások meglétét, amelyek csak abban az esetben minősíthetők demokratikusnak, ha megfelelnek például a szabad politikai kínálat, a szabad kereslet, vagy a minden társadalmi réteg számára hozzáférhető választójog alapkövetelményeinek.

Ezzel szemben a tekintélyelvű vezetők a választásra jogosultak köréből történő kizárással, diszkriminációval és elnyomással törhetik meg a választás demokratikusságát.¹⁷ A szóban forgó rendszerek tehát úgy vannak kiépítve, hogy a választások kimenetele ritkán kétséges, s ha van is tétjük, minimális a hatalmon lévők számára. Nem kizárt a választási csalás bevetése sem, gyakoribb azonban, hogy a gyakorlatban népszerű hatalom a számára kedvező jogszabályi környezet megteremtésével (például a választókörzetek átrajzolásával) egyszerűen leválthatatlanná teszi magát (lásd Szingapúr).¹⁸

Versengő autoritarizmusok

Ugyancsak jelentősnek tekinthető **Steven Levitsky és Lucan A. Way** hibrid rezsimeket taglaló munkája; A versengő autoritarizmusok felemelkedése című 2002-es tanulmányukban sorra veszik a megnevezésre használt terminusok változatosságát (pl.: pseudo-demokrácia, illiberális demokrácia, választásos tekintélyelvűség). A szerzőpáros szerint a szóban forgó rezsimek intézményi környezete lehetővé teszi ugyan a valódi versenyt, amely azonban semmiképpen sem nevezhető igazságosnak. Elkülönítve a szakirodalom által különböző jelzőkkel ellátott demokratikus rendszerektől megalkották a **versengő autoritarizmus** fogalmát, amely megtartja az egyenlő esélyeket biztosító demokratikus versengés látszatát, ezzel legitimálva a leválthatatlan párt és pártvezér informálisan antidemokratikus versenyben aratott választási győzelmeit. Szerintük a szakirodalom a fenti, sötét zónában létező rezsimeket tévesen sorolja a demokrácia csökkentett formái közé, mert azok valójában különböző, nem-demokratikus rendszerek, amelyek különálló kategóriát alkotnak. Hangsúlyozták, hogy a versengő autoritarizmus nem feleltethető meg sem a teljes körű

¹⁶ Andreas Schedler (2002): The menu of manipulation. Journal of Democracy, Volume 13, Number 2. p.36.

¹⁷ Andreas Schedler (2002): The menu of manipulation. Journal of Democracy, Volume 13, Number 2. p.40-42

¹⁸ Szilágyi Anna: A választásos önkényuralom kiépítése Magyarországon 2000, Volume 12.

<http://ketezer.hu/2012/05/szilagy-i-anna-a-valasztasos-onkenyuralom-kiemese-magyarorszag/>

autoritarizmusnak, sem pedig a demokráciának¹⁹, ugyanakkor olyan hibrid rezsimek tekinthető, amely a skála mindkét végpontjának jegyeit magán viseli. Egy modern demokrácia meglétét négy alapvető feltételhez kötötték:

- a végrehajtókat és a törvényhozókat nyitott, szabad és igazságos választáson keresztül választják ki;
- gyakorlatilag minden felnőtt rendelkezik választójoggal;
- a politikai jogok és civil szabadságjogok, beleértve a sajtószabadságokat és a kormányzat következmény nélküli bírálatát, széleskörű védelmet élveznek;
- a megválasztottak valóban gyakorolhatják a kormányzást anélkül, hogy bármilyen (katonai vagy vallási) gyámság öröködjön felettük.

Levitsky és Way hozzátették, hogy még a teljesen demokratikus alapokon működő rezsimek is megsértik a fenti kritériumok egy vagy több pontját, amely azonban nem jelent szisztematikus kihívást a hatalmon lévő kormány ellen.²⁰ Alapvető különbséget tettek a hibrid rezsimek hivatalos intézményrendszere és aközött, ahogy a rendszer vezetői használják azt; a hatalomra jutás elsődleges eszközei, amellyel a regnáló erők bármikor visszaélhetnek annak érdekében, hogy megakadályozzák az ellenzék esetleges győzelmét. Az aktorok közötti verseny ilyenformán hivatalosan nyitott, de semmiképpen sem kiegyenlített.

¹⁹ Steven Levitsky, Lucan A. Way (2002): The rise of competitive authoritarianism. p. 50-53.
http://scholar.harvard.edu/files/levitsky/files/SL_elections.pdf

²⁰ Levitsky, Way (2002), p. 53.

MAGYARORSZÁG, MINT TÖKÉLETLEN DEMOKRÁCIA MERKEL ÉS O'DONELL SZEMPONTJÁN KERESZTÜL

Az a fenti szakirodalmi áttekintésből is kiderül, hogy a bizonytalan státusú átmeneti rezsimek vezetői bár nem számolják fel maradéktalanul a demokratikus intézményrendszert, valamilyen formában mind a demokrácia beszükitésére törekszenek: rendszereiket úgy igyekeznek eladhatóvá tenni, mintha azok legalábbis a demokratizálódás mezsgyéjén mozognának, de valójában csak fenntartják a plurális versengés látszatát. Jelen tanulmány az idézett szakértők által megnevezett modelleket (pl. elit pluralizmus, klientelizmus, versengő autitarizmus) nem tekinti különálló modelleknek, hanem olyan tünetegyütteseknek, amelyeken keresztül a szürke zónában lévő átmeneti rezsimek viszonylag pontosan körülírhatók.

Mindezek alapján Wolfgang Merkel és Guillermo O'Donnell megközelítésében a hatalommegosztás illetve a horizontális számon kérhetőség szempontjain át vizsgáljuk meg, hogy Magyarország hogyan illeszkedhet a tökéletlen demokráciának nevezett halmazba. A magyar alaptörvény szerint Magyarország független, demokratikus jogállam, az állam működése a hatalommegosztás elvén alapul²¹, amelynek lényege, hogy a közhatalmi szereplők kölcsönösen kontrollálják egymást. A horizontális elszámoltathatóság értelmében a független szervezetek időszakonként számon kérhetik, ellenőrizhetik a kormány munkáját. O'Donnell rendszerezésében mindezek hatékonyságát nem pusztán az egymástól jól elkülönített hatóságok eredményezik, hanem az azok legfelső szintjén található „hatóságok hálózata”, hiszen az alkotmányos jogrenddel összefüggő végső döntések ezen a szinten „zárulnak be”.²²

Orbán Viktor 2014 decemberében meglepően őszintén beszélt a hatalommegosztással kapcsolatos elméletéről a Bloomberg hírügynökség szerint: „A fékek és ellensúlyoknak egyedül az Egyesült Államokban vagy elnöki rendszerekben van értelme, ahol a két azonosítható szuverén a közvetlenül választott elnök és a törvényhozás. Európában nem ez a helyzet, itt csak egyetlen szuverén van, nincs hova „fékezni és ellensúlyozni”, mert minden hatalom a parlamenté. Ebben az esetben sokkal helyénvalóbb „együttműködésről”, semmint fékekről és ellensúlyokról beszélni”. Orbán hozzátette azt is, hogy a „checks and balances” szerinte amerikai találmány, amelyet Európa – talán szellemi tunyaságból – átvett és az európai politikára alkalmazott.²³

Mint ahogyan azt az előző fejezetben is említettük, az Orbán-kabinet jóval a tavalyi tusványosi beszéd előtt, már 2010-es hatalomra jutása után pár hónap leforgása alatt számos olyan intézkedést hozott, amellyel jelentősen tompította a fékek és ellensúlyok rendszerét; gyakorlatilag minden olyan intézményt meggyengített, amely valamilyen formában korlátok közé szoríthatná a(z akkor még) kétharmados többséggel rendelkező kormány hatalmát. Nem állítjuk, hogy a 2010 után kiépített intézményi struktúrák olyannyira képesek lennének bebetonozni a Fidesz hatalmát, hogy azt lehetetlenség lenne leváltani. A 2014-es kormányalakítást követő időközi választások elvesztése és a Fidesz 2014 őszén bekövetkezett népszerűség-csökkenése legalábbis azt igazolták, hogy a kiépített rezsim külső falai

²¹ Magyarország alaptörvénye. 2011. április 25. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV

²² Guillermo A. O'Donnell (1998): Horizontal accountability in new democracies. In: Journal of Democracy, p.13

²³ Hungary Prime Minister Orbán sticks to Maverick path as US ties sour, 2014.

<http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-15/hungary-premier-orban-sticks-to-maverick-path-as-u-s-ties-sour>

törékenyebbek, mint amilyen vágyott állapotot Orbán Viktor kölcsei beszédében a centrális erőter stabilitásával kapcsolatban leírt.²⁴

Az alábbi intézkedések mindenesetre jól szemléltetik, hogyan igyekezett az Orbán-kormány a legnagyobb mértékben bebiztosítani a hatalmát, s amelyek tükrében a tusványosi illiberalizmus-beszéd sokkal inkább értelmezhető a második kormányciklus intézkedéseinek egyfajta foglalataként.

Az Alkotmánybíróság mozgásterének fokozatos szűkítése

Az Alkotmánybíróság (AB) jogkörének 2010-es szűkítése az első olyan intézkedések egyike volt, amellyel a kormány példa nélküli módon bolygatta meg a fékek és ellensúlyok rendszerváltás óta kiépült szerkezetét. Ezt az intézményt az átmenet idején eleve a mindenkori végrehajtó hatalom egyik legerősebb ellensúlyának szánták, a kormányok pedig gyakran valóban gyengébbnek bizonyultak a taláros testületnél. Lázár János akkori Fidesz-frakcióvezető (jelenleg a Miniszterelnökséget vezető miniszter) 2010 novemberében a következőképpen indokolta az AB jogkörszűkítésének szükségességét: „Az Alkotmánybíróság nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően széleskörű hatáskört gyakorolva vizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát. A rendszerváltást követően eltelt években, a jogállam első időszakában nagy szükség volt az Alkotmánybíróság jogfejlesztő alkotmányos szerepére. A jogállam megszilárdulásával az alkotmánybíráskodás ilyen széles jogköre mára indokolatlanná vált.”²⁵ Elsőként az adó- és költségvetési ügyekben csökkentették a testület jogkörét, majd 2014-ben a negyedik módosítással az AB által alkotmányellenesnek minősített törvények is beemelhetővé váltak az alaptörvénybe. Ezzel gyakorlatilag megkerülhetővé tették a testület döntéseit, megszüntették az AB törvényhozás feletti felügyeletét, vagyis egyfajta „feje tetejére állított” alkotmányosságot hoztak létre. Megváltoztatták az alkotmánybírák jelölési folyamatát is; míg korábban a parlamenti pártok egy-egy képviselőjéből álló bizottság jelölte őket, az új rendszerben már a frakciók létszámaránya határozza meg a jelölőbizottság összetételét, vagyis a kormánypártok dominanciája érvényesül. Ennek következtében 2010 óta csak az általuk választott jelölteket választották be a testületbe. Mindemellett 11-ről 15-re emelték a testület létszámát, 9-ről 12-re módosították a hivatali idejüket, az újonnan megválasztott tagokra pedig már nem vonatkozik a hetvenedik életévet betöltő felső korhatár sem. Az új összetételű testület ítélezési gyakorlatát illetően a Társaság a Szabadságjogokért, a Magyar Helsinki Bizottság és az Eötvös Károly Intézet közös kutatásban mutatott rá, hogy 2010 és 2014 között az AB 77 százalékban döntött a kormány érdekeinek megfelelően.²⁶

Ilyenformán alkotmányossági szempontból a köztársasági elnöki intézmény lehetett volna a kormány egyetlen ellensúlya, amely pozíciót azonban 2010 óta szintén fideszes politikusok töltenek be Schmitt Pál (2010-2012), illetve Áder János (2012-) személyében. Mérlegeiket

²⁴ Orbán: A következő 15-20 évben egy kormányzó nagy párt lehet. 2010. február 16. http://hvg.hu/itthon/20100216_orban_viktor_egy_nagy_kormanyzo_part

²⁵ Lázár János önálló képviselői indítványa a 2010. évi ... törvény az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény módosításáról. <http://www.parlament.hu/irom39/01446/01446.pdf>

²⁶ Egypárti alkotmánybírók a kétharmad szolgálatában. Az egypárti alkotmánybírák 2011-2014 között hozott egyes döntéseinek elemzése. <http://tasz.hu/jogallam-vedelme/az-alkotmanybirosagot-kisajatitotta-fidesz-kdnp-A-teljes-tanulmany-letoltheto-innen>: http://tasz.hu/files/tasz/imce/2015/ab_kiadvany_70_oldalas_vegleges.pdf

tekintve messze elmaradnak Sólyom László volt államfő, az AB korábbi elnökéhez képest, aki 2005 és 2010 között összesen 26 törvényt vétőzött meg és 15-öt küldött az Alkotmánybírósághoz. Áder János ehhez képest nagyon ritkán kért alkotmányossági normakontrollt (eddig a választási eljárási törvény több passzusa²⁷ és a földtörvény ügyében), inkább a politikai vétó eszközével élt, amit a kétharmados parlament minden egyes alkalommal figyelmen kívül hagyott, s végül megszavazta a szóban forgó törvényeket. Ezzel azonban még mindig tevékenyebben járult hozzá a törvényalkotási folyamat ellenőrzéséhez, mint elődje, Schmitt Pál, aki mindent aláírt, amit elértettek.

Köztársasági elnök	Alkotmányossági vétó	Politikai vétó
Göncz Árpád	8	2
Mádl Ferenc	12	4
Sólyom László	16	29
Schmitt Pál	0	0
Áder János	2	20

(Forrás: Köztársasági Elnöki Hivatal)

A felelősségre vonhatatlan legfőbb ügyész

Az országgyűlés jobboldali többsége 2010-ben Polt Pétert választotta főügyésznek, akinek megbízatása a korábbi 6 év helyett 9 évre szól. Polt 1993-ban lépett be a Fideszbe, egy évvel később képviselőjelöltje volt a pártnak, de mandátumot nem szerzett. Az intézmény működésének teljes körű áttekintésére ez a tanulmány terjedelménél fogva nem ad lehetőséget, mindenesetre beszédesek a korrupciós ügyeknek a Polt megválasztása előtti és utáni adatai, amellyel kapcsolatban az Átlátszó oknyomozó hírportál nyújtott be hivatalos adatigénylést²⁸ 2014 decemberében. A hírportál aktív és passzív hivatali vesztegetés, valamint befolyással üzérkedés bűncselekménytípusokkal összefüggésben kért ki adatokat 2006-tól 2014-ig bezárólag. Ebből kiderült, hogy a Polt Péter megválasztása utáni érában 300 százalékkal nagyobb arányban utasították el a hivatali korrupció miatt tett feljelentéseket a 2006-2010 közötti időszakhoz képest.²⁹ Ugyanitt érdemes megemlíteni, hogy a közpénzügyek átláthatóságát felügyelő Állami Számvevőszék elnökévé ugyancsak egy fideszes képviselőt, Domokos Lászlót választották meg.

²⁷ Az eljárási törvényben nem csak az előzetes regisztrációt, hanem a kampány korlátozását is kifogásolta. http://www.keh.hu/pic/upload/20121206_ab_inditvany_vej.pdf

²⁸ <http://atlatszo.hu/wp-content/uploads/2015/02/1214-atlatszo-Polt-adatk%C3%A9r%C3%A9s.pdf>

²⁹ Polt Péter kinevezése óta meredeken zuhan a politikai korrupciós ügyekben indított eljárások száma. 2015. február 6. <http://atlatszo.hu/2015/02/06/polt-peter-kinevezese-ota-meredeken-zuhan-a-politikai-korrupcios-ugyekben-inditott-buntetoeljarasok-szama/>

Az ombudsmani hivatal átalakítása és a bíróságok

Az új alaptörvény elfogadásával négy helyett egyre csökkentette az ombudsmanok számát a parlament: teljesen megszüntették az adatvédelmi biztos hivatalát, feladatkörét a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság vette át. Az alapvető jogok biztosának számító Szabó Mátét pedig a Fidesz korábbi környezetvédelmi szakértője, az első Orbán-kormány kormánybiztosa, Székely László váltotta. 2014-ben az Európai Unió bírósága kimondta, hogy Jóri András adatvédelmi biztos idő előtti eltávolítása ellentétes volt a közösségi jogrenddel, mivel megsértette az ombudsmani intézmény függetlenségét.³⁰ Hasonlóképpen mandátumának lejártá előtt mozdították e pozíciójából a Legfelsőbb Bíróság elnökét, Baka Andrást, aki nyíltan kritizálta a bíróságról szóló törvényeket. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsot váltó Országos Bírói Hivatal (OBH) széles jogkört kapott a bírák számának meghatározásától azok kinevezéséig, megillette volna az indoklás nélküli áthelyezés joga is, amit azonban 2012-ben az Európai Bizottság nyomására szűkíteni kényszerült a kormány. Az OBH élére a parlament Handó Tündét, Szájer József fideszes európai parlamenti képviselőjének feleségét választotta meg 2011-ben.

Restriktív médiatörvény és propagandacsatornává silányított közmédia

A felsorolt intézmények mellett szót kell ejtenünk az ugyancsak fontos ellenőrző funkcióval rendelkező média helyzetéről is, a második Orbán-kabinet egyik legnagyobb nemzetközi bírálatát kiváltó intézkedése ugyanis éppen a restriktív médiatörvény életbe léptetése volt. A túlzó szankcionálás és az ezzel összefüggő öncenzúra réme mellett legvitatottabb pontjai közé tartozott, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben **a Médiatanácsban csak kormánypárti tagok foglalnak helyet**, illetve hogy az ugyancsak széles jogkörrel rendelkező Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöki tisztségét is **a Fideszhez lojális személyek foglalták el, Szalai Annamária, majd Karas Mónika személyében**. Ahogyan az a Mérték Médiaelemző Műhely kutatásából is kiderül, a testület politikai elfogultsága legfőképpen a rádiófrekvencia-pályázatok kiírásánál és a frekvenciák elosztásánál volt tetten érhető (lásd pl. a Klubrádió esetét),³¹ a kereskedelmi- és tévéfrekvenciák többségét is a kormányhoz kötődő személyek nyerték el (pl. Simicska Lajos üzlettársa, Nyerges Zsolt és a Class FM). A központosítás következtében teljesen átalakították a közmédia intézményi szerkezetét, megszűnt a közszolgálati médiaszolgáltató részvénytársaságok függetlensége az egységes Médiaszolgáltatás Támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) létrejöttével, amelynek elnökéről az az NMHH-elnök dönt, akit személyesen a miniszterelnök nevez ki kilenc évre.³² Ezáltal központi irányítás alá került az ingyenes híreivel monopolhelyzetre szert tevő Magyar Távirati Iroda is, amely így 2010 után a kereskedelmi médiában is hatékonyan mozdította elő a

³⁰<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=150641&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=159232>

³¹ Polyák Gábor (2014): Irányított nyilvánosság. Lásd bővebben: [http://atlatszo.hu/2014/10/11/polyak-gabor-irányított-nyilvánosság/](http://atlatszo.hu/2014/10/11/polyak-gabor-iranyított-nyilvánosság/)

³² Vincze Ildikó (2012): A közmédia lopakodó átalakítása. in: Médiakutató. http://mediakutato.hu/cikk/2012_02_nyar/10_kozmedia_atalakitasa/?q=m%C3%A9diat%C3%B6rv%C3%A9ny#m%C3%A9diat%C3%B6rv%C3%A9ny

kormányzati propaganda közvetítését.³³ A közszolgálati médiáról a rendszerváltás óta elmondható, hogy eltérő mértékben mindig is hajlamosak volt lojálisnak mutatkozni a mindenkori kormány irányába, de a második Orbán-kabinet idején különösen szembetűnővé vált a nem ritkán manipulatív tartalom-előállítás, a kormányzati eredmények, elsősorban a pozitív hírek egyoldalú sulykolása. Az esti Híradót 2010-ben például **83 százalékban dominálták a kormánykoalícióval kapcsolatos híradások**, míg az ellenzék alig kapott megszólalási lehetőséget.³⁴ Jelentősen megbontotta a fenti médiapiaci egyensúlyt, hogy 2015 februárjában nyílt háborúskodás tört ki a miniszterelnök és korábbi szövetségese, Simicska Lajos között. A Fidesz egykori pártpenztárnoka ezt követően ugyanis teljesen áthangolta a párt legfőbb kommunikációs csatornájaként működő médiacsoportot (HírTV, Lánchíd Rádió és Magyar Nemzet), vagyis a kormány (a Széles Gábor-féle Magyar Hírlapot, Echo tévét és az egyre gyatrább nézettségi adatokat produkáló közmédiás csatornákat leszámítva) gyakorlatilag „pártmédiá nélkül” maradt. (Simicska háttérbe szorulásával a miniszterelnök egyik legfőbb tanácsadójaja, Habony Árpád lett megbízva egy párhuzamos, megbízható médiabirodalom kiépítésével, amely azonban egyelőre kevés hatékonysággal működik.³⁵) A **Freedom House nemzetközi demokráciafigyelő szervezet immáron negyedik éve minősíti „részben szabadnak”** a magyar médiát; legfrissebb jelentésében részben arra hivatkozva sorolta a részlegesen szabad kategóriába Magyarországot, hogy Orbán Viktor adminisztrációja folyamatosan nyomást próbál gyakorolni a médiacsoportokra.

Ennek egyik legutóbbi példája az Origó főszerkesztőjének tavalyi elbocsátása volt, miután a hírportál Lázár János utazási költségeinek háttérét kutatta.³⁶ Ugyanide sorolhatók a reklámadóval kapcsolatos 2014-es tervek is, amelyek eredeti formájukban aránytalanul sújtották volna az RTL Klubot, de végül egy módosításnak köszönhetően a nagyobb befizetők közül csak a Simicska érdekeltségébe tartozó cégbirodalom nem élhet majd a könnyítéssel, arra hivatkozva, hogy az túlságosan nyereséges volt.³⁷

Választási reform

A választási rendszer minden demokráciában eszköz a hatalom birtokosainak kezében: akik megtehetik, pártjuk vélt vagy valós politikai érdekei alapján igyekeznek átalakítani a választási jogszabályokat – amelyek később beválnak vagy visszaütnek.

A 2010 és 2014 között átalakított magyar választási rendszerre is igaz, hogy megalkotóik nem legyőzhetetlenek általa. A legtöbb (ha nem is az összes) új elemről külön-külön elmondható, hogy más országok is alkalmazzák őket, a részek azonban olyan egészszé állnak össze, amelyben a jelenlegi kormánypárt – ha nem is behozhatatlan, de – jelentős és indokolhatatlan

³³ Polyák Gábor (2014): Irányított nyilvánosság. Lásd bővebben: [http://atlatszo.hu/2014/10/11/polyak-gabor-irányított-nyilvánosság/](http://atlatszo.hu/2014/10/11/polyak-gabor-iranyított-nyilvánosság/)

³⁴ Péter, Bajomi-Lázár (2015): Party colonization of the media. In: The Hungarian patient. p. 72-74.

³⁵ Akadozva épül Habonyék új médiabirodalma. <http://tldr.444.hu/2015/07/15/akadozva-epul-habonyek-uj-mediabirodalma/>

³⁶ Harsh laws and violence drive global decline. 2015, https://freedomhouse.org/report/freedom-press-2015/harsh-laws-and-violence-drive-global-decline#.VcibT_ntlHw

³⁷ Enyhül a nyomás az RTL-en, Simicskát viszont büntetik. 2014. június 21. http://hvg.hu/kkv/20140621_Enyhul_a_nyomas_az_RTLen_Simicskat_viszo

előnyrel rendelkezik versenytársaival szemben. Nem véletlen, hogy a Fideszben nem kívántak sem politikai, sem szakmai egyeztetést folytatni a reformról; az ennek eredményeképp kialakult tökéletesen egypárti választási rendszer éppen emiatt kapta a legtöbb kritikát a Velencei Bizottságtól és az Ebesztől.³⁸

Az új szisztéma felvállaltan nagy lépéseket tett a többségi rendszerek irányába, annak ellenére, hogy a 2010-ig lezajlott hat választás során egyszer sem okozott problémát a kormányzó többség kialakulása. A többségi logika azonban semmivel sem kevésbé „demokratikus”, mint az arányos, kritizálása így csak politikai értékek és érdekek mentén lehetséges. Az egyéni kerületek megnövelt súlya, a második forduló eltörlése, a „győzteskompenzáció”³⁹ mind olyan elemek, amelyek a **mindenkori relatív legnagyobb politikai erő számára kedveznek**, ami egyben azt is jelenti, hogy a politikai széljárás változásával egy kormányképes ellenzéki pártot is erősíthetnek: abban a pillanatban, hogy támogatottságuk meghaladja a kormánypárt(ok)ét, az ő parlamenti mandátumarányukat javíthatják.

Számos átalakítás azonban **a hatalomban lévő pártnak kedvez**. Ilyen például, hogy a pártokkal ellentétben kormányzati reklámok fizetett tartalomként is megjelenhetnek a kereskedelmi rádiókban és tévékben; ezek nem tartoznak a választási eljárási törvény hatálya alá. Az eleve függetlennek aligha nevezhető közszolgálati médiumokban pedig míg a pártoknak legfeljebb 470 perc reklámidőn kell osztozniuk, a kormányzati hirdetéseknek nincs időbeli korlátja.

A civil szervezetek kampánytevékenységére vonatkozóan sincs semmiféle korlátozás, elszámolási kötelezettségük szigorúsága pedig meg sem közelíti a pártokét, minek következtében **a legjobb anyagi háttérrel rendelkező pártok** jutnak aránytalanul nagy előnyhöz. Ők képesek ugyanis kiszervezni a kampányuk egy részét civil szervezeteknek, túlköltekezve a csak a pártokra vonatkozó 995 millió forintos limiten.

A rendszerben olyan elemek is megjelennek, amelyek **a mindenkori jobboldalnak kedveznek**. Ezek közül a legfontosabb a politikailag manipulált választókerületi térkép⁴⁰. Közvélemény-kutatási adatok⁴¹ és a 2014-es választási eredmények alapján pedig az is vélelmezhető, hogy a külhoni magyar állampolgárok magyar belpolitika iránt érdeklődő kisebbségének elsöprő többsége belátható ideig inkább a jobboldali pártokat fogja támogatni.

³⁸ Venice Commission and OSCE/ODIHR: Joint Opinion on the Act on the Elections of Members of Parliament of Hungary, Strasbourg, 2012, június 18., [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)012-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)012-e)

OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission: Hungary, Parliamentary Elections, 6 April 2014, Final Report, <http://www.osce.org/odihr/elections/hungary/121098?download=true>

³⁹ A győzteskompenzáció bár nem alapjogsértő (hiszen minden szavazat csak egyszer kerül be a végelszámolásba), szakmai alapon is támadható, mivel szembemegy a többségi ágon kialakuló aránytalanságok ellensúlyozására hivatott kompenzációs mechanizmus logikájával. Ez azonban nem változtat azon, hogy a mindenkori legerősebb párt számára kedvező hatású.

⁴⁰ Political Capital Institute – *Félúton a választási reform*, 2012. április 19. 8-13. o., in: [Választásirendszer.hu](http://www.valasztasirendszer.hu), http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/PCFES_ConferencePaper_FelutonAValasztasiReform_120417.pdf

⁴¹ Kiss Tamás – Barna Gergő: *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben*, INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMEI MINORITĂȚILOR NAȚIONALE, Cluj-Napoca, 2013,

http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/Kiss-Barna_-ErdelyiMagyarokAMagyarorszagisARomaniaiPolitikaiTerben_2013.pdf;

Ravasz Ábel: *Felmérés: kire szavaznának a szlovákiai magyarok?*, 2013. május 31., in: [Választásirendszer.hu](http://www.valasztasirendszer.hu), <http://www.valasztasirendszer.hu/?p=1942044>

Ha nem így lenne, a Fidesz aligha adta volna meg a választójogot a külföldi magyaroknak úgy, hogy 2010-es választási győzelme előtt ezt következetesen tagadta.⁴²

A nagy horderejű módosulások között akadnak továbbá már középtávon teljesen **kiszámíthatatlan hatású elemek**: ilyen a könnyített jelöltállításból és az átalakított kampányfinanszírozásból összeálló rendkívül költséges, a választás tisztaságát talán legsúlyosabban veszélyeztető rendszer, amely kamupártok indulását ösztönzi⁴³. 2014-ben vélhetően ebből is a Fidesz profitált, de nem kizárható, hogy a későbbiekben az ő szavazóikat is elérik a választásbizniszben fantáziát látó oportunisták.

A Fideszben minden bizonnyal az volt a választási reform fő rendezőelve, hogy az új rendszer képes legyen **a támogatottságbeli relatív előnyt abszolút mandátumtöbbséggé konvertálni**, illetve a kétharmados többséget a korábbinál elérhetőbb közelségbe hozni. A 2014-es választási eredmény visszaigazolta ennek sikerét, nincs azonban egyelőre tapasztalatunk arról a helyzetről, amikor fej-fej melletti harcot vív két politikai erő a választási győzelemért. A mindenkori jobboldal, a mindenkori kormánypárt és a mindenkori legjobb anyagi háttérrel rendelkező formáció számára kedvező elemek ilyen helyzetben erősödnek fel, és másíthatják meg a választói akaratot.

A szabad, de nem teljesen fair választási környezet azzal is illeszkedik az „illiberális demokráciák” logikájába, hogy a fentiekén túl a törvényalkotónak célja volt **a választói aktivitás minimalizálása** is. Ennek legnyilvánvalóbb bizonyítéka az előzetes regisztráció végül elbukott ötlete⁴⁴, de ebbe az irányba mutat az érvényességi küszöb eltörlése és a politikai reklámok de facto megszüntetése is a kereskedelmi rádiókban és tévékben. A kormánypárt kiindulási alapját a riválisokénál politikailag elkötelezettebb és aktívabb tábora képzi, amely akkor hozhatja meg a választási győzelmet, ha sikerül őket úgy mozgósítani, hogy a bizonytalanabb, kiábrándultabb szavazók egyidejűleg otthon maradnak. Utóbbiak információ-hozzáféréseinek korlátozása, az elkötelezett táborra építkező stratégia érthetővé teszi a választási rendszer jóformán összes említett módosítását, sőt. Az oktatás színvonalának következetes rontása, a kormányzati kommunikáció lebutítása, a civil szféra elleni háború innen nézve mind több értelmet nyernek.

⁴² Hírszerző: *Választójog nélküli állampolgárságot adna a Fidesz*, 2010. március 23., http://mandiner.hu/cikk/valasztojog_nelkuli_allampolgarsagot_adna_a_fidesz

⁴³ László Róbert: *Még mindig a sötétszürke zónában – az átalakult jelöltállítási és kampányfinanszírozási rendszer*, in: Cserny Ákos (szerk.): *Választási dilemmák – Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megméréstése tárgyában*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2015, http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/NKE_ValasztasiDilemmak_2015_2.pdf

⁴⁴ Juhász Attila – László Róbert: *Az előzetes regisztráció és a demokrácia*, in: *Fundamentum*, 2012/4, <http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/12-4-7.pdf>

OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG: KÉT ILLIBERÁLIS SZTÁRMODELL

Ahhoz, hogy teljes egészében értelmezhetővé váljon az orbáni illiberális vízió, érdemes alapos vizsgálat alá venni az általa követendő modellként emlegetett országok gyakorlatait. Törökország és Oroszország illiberális tendenciájának vizsgálata során szembeötlőek ugyanis a párhuzamok az Orbán-kormány lehetséges törekvéseivel, legyen szó akár a társadalmi egyenlőtlenségekről, akár a civil szervezetek vagy a média helyzetéről, akár az oktatásról (ideológiai indoktrináció), akár a kormányzati retorikáról. Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy mivel **az említett országok hatalmi berendezkedései teljesen eltérő politikai, gazdasági, civilizációs és kulturális alapokon nyugszanak, nem célunk rendszerszintű összehasonlítást végezni Magyarország, Törökország és Oroszország vonatkozásában.** Megvizsgáljuk, hogy Vlagyimir Putyin orosz és Recep Tayyip Erdogan török elnök hatalomra kerülése óta milyen politikai, gazdasági, hatalomtechnikai és társadalomszervezési elvek mentén igyekezett bebiztosítani hatalmát; közös bennük, hogy mindkét rezsim erős személyi kultuszra épül, nacionalista ideológiai alapon és szociálisan konzervatív, vallásos politikaértelmezési keretek között építkezik. Az általunk felsorolt példák azonban nem minden esetben megfeleltethetők a magyar kormány törekvéseivel, a másként gondolkodókat rendszeresen bebörtönző Törökország és Oroszország a szabadságjogok területén például jóval súlyosabb hiányosságokkal küzd, mint az a Magyarország, amely az Európai Unió tagjaként alapvetően tiszteletben tartja a szólásszabadságot. Egyik vizsgált állam sem tekinthető a merkelei értelemben vett beágyazott demokráciának; Törökországban korábban többek között a hadsereg túlzott befolyása gátolta a demokratikus fejlődést⁴⁵, Oroszország pedig a Szovjetunió összeomlása után sem volt képes érvényesíteni a civil jogokat.

Törökország szempontjából fontosabb azonban a 14 évig kormányzó Igazság és Élet Pártja (AKP) által leírt fejlődési ív, illetve hogy az eleinte reformernek mutakozó **Erdogan** hogyan lett egyre autokratikusabb vezetője az egy évtizede még az iszlám demokrácia példaképének tekintett Törökországnak. A miniszterelnökből lett államfő első kormányzati ciklusa idején – Orbánhoz hasonlóan – még mérsékelt konzervatív, az európai integrációra nyitottabb, Nyugat- és Izrael-barát álláspontot képviselt, majd a **harmadik kormányzati ciklusra teljes paradigmaváltást hajtott végre.** Erdogan a parlamentáris török rendszert prezidenciálissá alakítva próbálta bebiztosítani hatalmát, ehhez azonban mindeddig sem alkotmányozó többsége, sem elegendő politikai támogatottsága nem volt (lásd a 2015. júniusi választási eredményeket⁴⁶). Az elnök azonban már az AKP megalapítása előtt sem számított mérsékeltnek, és napjaink egyre autoriterebbé váló viselkedése arra enged következtetni, hogy kezdetben pusztán pragmatikus okokból építette mérsékeltébb néppárttá az AKP-t.

Oroszországot sem elsősorban Magyarországnak az orosz energiahordozóktól való függése és az aktuális geopolitikai feszültségek (kelet-ukrajnai válság) miatt érdemes közelebbről

⁴⁵ A török hadsereg eddig négy alkalommal avatkozott a belpolitikába és buktatott kormányt: 1960., 1971., 1980., 1997.

⁴⁶ A 2015. június 7-ei parlamenti választáson a kormányzó Igazság és Fejlődés Párt (AKP) 258, a Köztársasági Néppárt (CHP) 132, a Nemzeti Cselekvés Pártja 80, a Népi Demokratikus Párt (HDP) pedig szintén 80 mandátumot szerzett. Az AKP ezzel elveszítette egyszerű parlamenti többségét, a koalíciós tárgyalások lefulladásával pedig előrehozott választásokra lehet számítani Törökországban.

megvizsgálni. Ahogyan arra már Fareed Zakaria is rámutatott, több szempontból (nacionalizmus, vallásosság, szociális konzervativizmus, államkapitalizmus, a kormány által ellenőrzött média) is **párhuzamot lehet vonni az úgynevezett „orbánizmus” és a „putyinizmus” között, de hatalomszervezési módszereiket tekintve Putyin és Erdogan között is kimutatható hasonlóság.**

Mindkét elnök konzervatív, tradicionalista elvek mentén politizál, tudatosan gerjeszt birodalmi nosztalgiát országuk múltja iránt, támogatottságuk bázisát pedig elsősorban vidéki területeken élő, főként vallásos, bezárkózó társadalmi rétegek adják, akik ritkán utaznak külföldre, és nem nagyon beszélnek idegen nyelveket. Az orosz állampolgároknak mindössze 17 százaléka rendelkezik útlevéllel⁴⁷, a törökök többsége pedig szinte egyetlen külföldi országban vagy nemzetközi szervezetben sem bízik Törökországon kívül.⁴⁸ Mindkettejük sikeréhez jelentősen hozzájárult a gazdaság teljesítménynövekedésében elért kezdeti fellendülés, ami azért is volt szembetűnő eredmény, mivel Erdogan és Putyin is rossz gazdasági állapotban lévő országot örökölt. Oroszország esetében ez főként a globális energiapiac kedvező alakulásának volt köszönhető, ennek következtében duplázódott meg a reáljövedelem 1999 és 2006 között.⁴⁹ Erdogan három kormányfői ciklusa alatt Törökország átlagosan 7 százalékos gazdasági növekedést produkált, ami 2009-ben 11 százalékban csúcsosodott ki, majd 2014-ben 3 százalék alá esett vissza.⁵⁰

Putyin 2000-ben szintén jóval nyugat-baráti alapokról kezdte államfői pályafutását; integrálni szeretne volna Oroszországot a világba, kérvényezte például Moszkva felvételét a Világkereskedelmi Szervezetbe. Miután azonban az olajárak megnégyszereződésének köszönhetően Oroszország gazdasági fellendülésben volt, hatalma megtartása érdekében kiépítette a gazdasági, politikai és társadalmi ellenőrzés elnyomó rendszerét.⁵¹ Mivel az alkotmány értelmében két elnöki ciklus után már nem lehetett államfő, 2008-ban miniszterelnökként folytatta, majd miután alkotmánymódosítással 6 évre növelték az államfői mandátumot, 2012-ben újra elnökké választották. Hatalmának átmentésével Putyin így akár 2024-ig is betöltheti az államfői posztot, amellyel megelőzheti a 18 éven át regnáló Leonyid Brezsnyevet. A kelet-ukrajnai konfliktus eszkalálódása és a Krím katonai megszállása óta Moszkva jócskán elszigetelődött: kitétek a G8 csoportból és az Európa Tanács parlamenti közgyűlésében is bizonytalanra vált a helyzete. Gazdasága megsínylette az Európai Unió szankcióit és az olajárak zuhanását, ennek ellenére Putyin belpolitikailag sokat profitált a hibrid háborúból: 83 százalékos népszerűségi mutatója azt igazolja, hogy a Krím bekebelezésével valódi nemzeti egységet sikerült kovácsolnia.⁵²

⁴⁷ Hogyan működik a putyini Oroszország? Sz. Bíró Zoltán a Mandinernek. 2015. március 25.

http://mandiner.hu/cikk/20150324_hogyan_mukodik_a_putyini_orszorszag

⁴⁸ The Turkish people don't look favourably to the US or any other country, really. 2014. október 31.

<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/31/the-turkish-people-dont-look-favorably-upon-the-u-s-or-any-other-country-really/>

⁴⁹ 15 years of Vladimir Putin: 15 ways he has changed Russia and the world. 2015. május 6.

<http://www.theguardian.com/world/2015/may/06/vladimir-putin-15-ways-he-changed-russia-world>

⁵⁰ Turkey: a flagging growth story

⁵¹ Fareed Zakaria: The rise of Putinism. 2014. július 13. https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-the-rise-of-putinism/2014/07/31/2c9711d6-18e7-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html

⁵² Chapter 3 Russia: Public backs Putin, Crimea's secession. 2014. május 8.

<http://www.pewglobal.org/2014/05/08/chapter-3-russia-public-backs-putin-crimeas-secession/>

A civilek helyzete

A nyugati államok többségében a hatalmi ágak klasszikus elválasztásán, a közhatalmi intézmények egymás kölcsönös ellenőrzésén felül a civil társadalom is jelentős funkciót tölt be a kormányzatok működésének ellenőrzése szempontjából. A civilek legfontosabb célja, hogy a tisztségviselők és politikusok elszámoltathatóságával, a kormányzati döntések nyilvános megítélésével felügyelje az állam működését.

Mivel a közvélemény és a közélet fontos közvetítőjeként a társadalom és az állam közötti közvetítésben is szerepet játszhatnak, elnyomásuk mindenképpen veszélyes az adott politikai, társadalmi rendszerek problémamegoldó képességére nézve.⁵³ Ankara és Moszkva részéről az elmúlt években több fronton is támadás érte a civileket, s a retorikát tekintve Putyin és Erdogan is előszeretettel hivatkozik a külföldi érdekeket képviselő „idegen ügynökök” jelentette veszélyre.

Törökországban a civil társadalmi szervezetek munkáját kimutatható korlátozás és fenyegetettség éri az állam részéről, amelynek súlyosságára a 2013. májusi-júniusi Gezi parkban történt környezetvédelmi tüntetések mutattak rá. Előfordult, hogy a török rendőrség éjszaka támadt a sátraikban alvó tiltakozókra, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság pedig jelentésében közölte, hogy a könnygázzal és vízágyúval történő oszlatás után a hatóságok megtiltották az orvosoknak a sérültek ellátását. Volt olyan orvos is, aki ellen utólag eljárást indítottak a kormányzati rendelkezések megtagadásáért.⁵⁴ A kormányzati beruházás elleni zöld demonstráció széleskörű társadalmi ellenállássá nőtte ki magát, és 2013 nyarán az Erdogan-rezsim elleni tiltakozás szimbóluma lett. A kormány kemény kézzel verte le az utcai tüntetéseket, amelyekben összesen 7 ezer ember sérült meg és 5 személy veszítette életét⁵⁵. Erdogan (akkor kormányfőként) kitartott amellett, hogy külföldi érdekeket, a török gazdasági növekedést irigylő „kamat-lobbi”⁵⁶ állt a megmozdulások mögött. Orbán Viktor 2013 júniusában az eseményeket kommentálva kijelentette, hogy Törökországban szabad választásokon alapuló, demokratikus politika működik, annak minden előnyével és minden problémájával egyetemben, majd sok sikert kívánt a török vezetésnek ahhoz, hogy stabilizálja a helyzetet.⁵⁷ A magyar miniszterelnök álláspontja nagyban ellentmond mindannak, amit a 2006-os magyarországi tüntetésekkor tapasztalt erőszakos rendőri fellépéssel kapcsolatban képviselt. Oroszország évek óta egyre keményebb csapásokat mér az orosz civil társadalomra; Putyin elnök 2012 júliusában írta alá azt a nemzetközileg is sokat vitatott törvényt, amely kötelezővé tette minden külföldi finanszírozású, nem-kormányzati szervezet (Non Governmental

⁵³ Szabó Máté: Az EU és a civil szervezetek. Politikatudományi Szemle, 1993. 3. szám. p. 94-95. Letöltve innen: http://www.poltudszemle.hu/szamok2/1998/1998_3szam/szabom.pdf

⁵⁴ Highlights on civil society in European Union's 2013. progress report. <http://www.tusev.org.tr/en/civil-society-law-reform/other/highlights-on-civil-society-in-european-unions-2013-progress-report>

⁵⁵ Erdogan cracks down. 2013. június 22. <http://www.economist.com/news/europe/21579873-vicious-police-tactics-have-reclaimed-taksim-square-and-other-places-protest-high>

⁵⁶ Street Violence In Turkey Escalates As Riot Police Enter Taksim Square; Turkish Stocks Taksim Square Turkish Stock tank as Lira Falls. 2013.11.06. <http://www.forbes.com/sites/afontavecchia/2013/06/11/street-violence-in-turkey-escalates-as-riot-police-enter-taksim-square-turkish-stocks-tank-as-lira-falls/>

⁵⁷ Orbán: Törökországban demokratikus politika működik. 2013. június 21.

http://www.atv.hu/egyeb/20130621_orban_torokorszagban_demokratikus_politika_mukodik

Organisation, NGO) számára a „külföldi ügynökként” való nyilvántartásba vételt. A törvény szigorú pénzügyi és működési ellenőrzés alá vonta a szóban forgó civil szervezeteket, amelyek többsége amiatt igyekezett kibújni a kötelező regisztráció alól, mivel az szerintük eleve magában hordozta a kémkedés vádját.⁵⁸ A Kreml válaszul rendőrségi razziákat tartott a külföldi források felkutatására, vitathatatlanul megfélemlítési szándékkal. Tovább rontott a helyzeten a kelet-ukrajnai konfliktus eszkalálódása, illetve Oroszország és a Nyugat kapcsolatának jelentős romlása.

Putyin 2015 tavaszán odáig ment, hogy gyakorlatilag ellehetetlenítette a külföldi finanszírozású civil szervezeteket: a „nemkívánatos szervezetekről” szóló törvény értelmében a külügyminisztérium és a főügyész bármelyiket kitilthatja Oroszországból, amelyek veszélyt jelentenek az állam védelmi képességére és biztonságára, a közrendre vagy a népesség egészségére.⁵⁹ Az orosz Igazságügyi Minisztérium eddig 81 szervezetet tett ez alapján feketelistára⁶⁰, köztük az amerikai Kongresszus által finanszírozott Nemzeti Alapítvány a Demokráciáért nevű szervezetet, illetve a Soros György által alapított Nyílt Társadalom Intézetet. A Human Rights Watch értékelésében a törvény olyannyira gumiszabályként működik, hogy az alapján akár egy külföldi konferencián való részvételért is pénzbírság szabható ki az aktivistákra.⁶¹

Az Orbán-kormány tavaly áprilisban a rendszerváltás utáni magyar történelemben példátlan támadást indított azon civil szervezetek ellen, amelyek a Norvég Civil Támogatási Alaptól (NCTA) érkező pénzek elosztásáért felelnek, és amelyek felett a magyar kormány nem rendelkezhet. Azzal a váddal kezdeményeztek büntetőfeljelentést ismeretlen tettes ellen, hogy az NCTA pénzeinek magyarországi felhasználásakor áttételesen politikai szervezeteket vagy azokhoz közel álló csoportokat támogattak, mint például a Lehet Más a Politikához köthető Ökotárs Alapítványt. Amikor ez a vád nem állt meg, pénzügyi szabálytalanságokra hivatkozva lendült támadásba a Miniszterelnökség, ősszel a Nemzeti Nyomozóiroda bejelentés nélkül rohanta le az Ökotárs irodáját és vitte el vezetőjét, Móra Veronikát, hogy adja ki számukra a kért szervezetek dokumentumait. Ezek többségében a magyar kormány munkáját rendszeresen ellenőrző emberi jogi szervezetek voltak (például a Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet vagy a K-Monitor korrupcióellenes szervezet). A bíróság később törvénytelennek minősítette az Ökotárs elleni házkutatást. Ez a fajta hatósági túlkapás már a putyini megfélemlítés módszereit idézi. Orbán Viktor egyébként már az Ökotárs lerohanását megelőzően, a tusványosi beszédben a putyini retorikát idéző módon definiálta a norvég civilekhez köthető szervezeteket. „Ugyanis a civil – ellentétben a hivatásos politikussal – egy olyan személy, illetve olyan közösség, amely alulról szerveződik, saját pénzügyi lábán áll, és

⁵⁸ Lugovoi submits bill raising pressure on „foreign agents”. 2014. április 26.
<http://www.themoscowtimes.com/news/article/lugovoi-submits-bill-raising-pressure-on-foreign-agents/498946.html>

⁵⁹ Putin signs law to ban „undesirable” organizations from Russia. 2015. május 14.
<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/putin-signs-new-law-to-ban-undesirable-organisations-from-russia-10273199.html>

⁶⁰ Russia begins blacklisting „undesirable” organizations. 2015. július 28.
<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/07/russia-begins-blacklisting-undesirable-organizations/>

⁶¹ Russian civil society deemed „undesirable”. 2015. május 20. <https://www.hrw.org/news/2015/05/20/russian-civil-society-deemed-undesirable>

önkéntes természetesen. Most ehhez képest, ha megnézem a magyarországi civil világot, azt, amelyik a nyilvánosságban rendszeresen szerepel – most a norvég alap körüli viták ezt fősínpadra is hozták –, akkor azt látom, hogy itt fizetett politikai aktivistákkal van dolgunk. És ezek a fizetett politikai aktivisták ráadásul külföldiek által fizetett politikai aktivisták” – fogalmazott a miniszterelnök.⁶² Orbán retorikája ezen a ponton érzékelhetően egybecseng a külföldi beavatkozásra építő török és orosz kormányzati diskurzussal.

Kormányzati retorika

Putyin és Erdogan erőskezű vezetőkként uralják pártjukat, a török elnök még úgy is, hogy hivatalosan már nem ő áll az AKP élén. Mindketten politikai ellenfeleik démonizálására törekednek, populista retorikájukkal azt sugallva, hogy csakis ők képviselhetik népük érdekeit.⁶³ Orbán Viktor ugyanezt a stratégiát követi 2002 óta, amikor először jelentette ki nyíltan, hogy „A haza nem lehet ellenzékben”. A mindent átható populizmuson felül fontos a Nyugat-szektikusság is, amelynek jellemző tüneteire Szilágyi Anna mutatott rá a demokrácia beszűkítésével operáló rendszerek retorikájával. Ennek keretében a szóban forgó rendszereket kritizáló nyugati és globális intézmények, mint elnyomó, a nemzetállami ügyekbe agresszívan beavatkozó erőkként jelennek meg.⁶⁴ Orbán Viktor nyugati liberális demokráciákkal kapcsolatos retorikájáról szó esett az első fejezetben, így csak néhány ponton térnénk ki a magyar párhuzamokra. Erdogan és Putyin esetében megállapítható, hogy az elmúlt tíz évben – más-más féleképpen – egyre kiterjedtebb Nyugat-ellenes retorikát alkalmaztak, amelyben ők képviselik a nemzeti érdekeket, az ellenzék pedig a külföldi hatalmak bábjaként működik.

„Világosan beszélek. Akik a muszlim világon kívülről jönnek, azok csak az olajat, az aranyat, a gyémántot, az olcsó munkaerőt, a konfliktusokat és a vitákat szeretik az iszlám földekből. Higgyék el, nem szeretnek bennünket. Szeretik nézni, ahogyan mi, a gyermekeink meghalnak. Meddig fogjuk még ezt eltűrni?” Erdogan elnök 2014. decemberi szavai jól érzékeltetik, hogy mára milyen Nyugat-ellenesség itatta át a 2002-ben hatalomra került, akkoriban mérsékeltként fellépő AKP kormányzati retorikáját. Első ciklusában az Erdogan-kabinet még valóban elkötelezett uniópárti reformerként viselkedett, hivatalos kommunikációjukban nyoma sem volt a Nyugat-ellenes kirohanásoknak, s habár alapítói iszlamista múlttal büszkélkedtek, a választási kampányban mellőzték a nacionalista és vallási faktort.⁶⁵ Erdoganról tudni lehetett ugyan, hogy Amerika-ellenes nézeteket vall, de ezeket nyilvánosan nem artikulálta 2003 és

⁶² Orbán Viktor vágtatlan tusványosi beszéde. 2014. július 29. <http://www.hir24.hu/belfold/2014/07/29/orban-viktor-vagatlanul/>

⁶³ Erdogan gyakran tünteti fel magát a török érdekek egyedüli képviselőjeként, ezt üzente például ellenfeleinek is 2014-ben, amikor elfogadta pártja támogatását az elnökjelölti posztra, mondván: Mi vagyunk a nép, ti kik vagytok? Lásd: Erdogan and the paradox of populism. 2014. augusztus 11.

<http://www.socialeurope.eu/2014/08/erdogan-paradox-populism/>

⁶⁴ Szilágyi Anna: A választásos önkényuralom kiépítése Magyarországon. 2012. 5. lapszám.

<http://ketezer.hu/2012/05/szilagy-anna-a-valasztasos-onkenyuralom-kiemese-magyarorszagon/>

⁶⁵ Omar Taspinar: Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey Routledge New York & London 2005. p. 162.

2011 között.⁶⁶ Az AKP politikájának homlokterében ekkor az európai integráció és az ehhez szükséges mélyreható gazdasági-politikai reformok álltak, amelyek nem csak a csatlakozási tárgyalások megkezdését alapozták meg, hanem Törökország neoliberais gazdasági diadalmenetét is⁶⁷. Erdogan korábbi szövetségeseivel, Fetullah Gülenel a harmadik kormányzati ciklusra sikeresen szorította vissza a politikában korábban rendszeresen beavatkozó hadsereg mozgásterét, és stabilizálta pártja hatalmát, amelyet először 2013-ban a Taksim téri tüntetések, majd a korrupciós botrányok ingattak meg. Mindezzel párhuzamosan a harmadik ciklusra vált egyre kézzelfoghatóbbá a kormányzat Nyugat-ellenessége. Erdogan idegen hatalmak beavatkozásával magyarázta a kormányellenes tüntetéseket és a kormányt érintő korrupciós botrányt is azzal az indokkal, hogy a „külföld irigykedik Törökország gazdasági sikereire”, ami az összeesküvés-elméletekre hajlamos török társadalomban termékeny talajra hullott.⁶⁸

Erdogan retorikáját a nacionalizmus és a Nyugat-ellenesség mellett a konzervatív, tradicionális családmódellet preferáló iszlamista vonulat alapozza meg, amely nem egyeztethető össze a szexuális kisebbségek jogainak kiterjesztésével⁶⁹. Az elnök gyakran ad hangot abbéli véleményének, hogy egy török nőnek minimum 3 gyermeket kellene vállalnia, többször tett utalást az abortusz betiltásának szükségességére, egy alkalommal pedig egyenesen úgy fogalmazott, hogy a fogamzásgátlás hazaárulásnak minősül.⁷⁰ Orbán Viktor Ahmed Davutoglu török miniszterelnök februári magyarországi látogatásakor méltatta visszafogottan a demográfiai mutatók terén kivívott török eredményeket.⁷¹

Vlagyimir Putyin sem úgy kezdte politikai pályafutását, hogy persona non grata volt Európában. „Nem tudom országomat Európától, és ahogyan gyakran hívjuk, a civilizált világtól elszigetelve elképzelni” – fogalmazott nem sokkal azt követően, hogy ügyvezető elnökké lépett elő Jelcin 1999-es lemondása után.⁷² Ehhez képest 15 évvel később pont az ellenkezője történt Oroszországgal. Putyin autoriter jegyeket hordozó rendszere 2012-ben, a gazdasági növekedés kezdődő lassulása és az elcsalt elnökválasztás után vett komolyabb represszív fordulatot, ekkor az elégedetlen középosztályt részben populista retorikával, részben megfélemlítéssel próbálták visszafogni. Többek közt megszigorították az internet feletti ellenőrzést, újradefiniálták a hazaárulás fogalmát, bevezették az „idegen ügynök” fogalmát,

⁶⁶ Anti-Western bias in Erdogans' Turkey. 2014. december 1. http://www.todayszaman.com/anasayfa_anti-western-bias-in-erdogans-turkey_365853.html

⁶⁷ Történelmi választás: Erdogan putyini vezércselre készül. 2014. augusztus 7. http://kitekinto.hu/europa/2014/08/07/tortenelmi_valasztas_erdogan_putyini_vezercselre_keszul/

⁶⁸ A Genar kutatóintézet felmérése szerint a megkérdezett törökök 70,6 százaléka szerint nemzetközi erők felelősek a 2013-as korrupciós botrányért és 73,9 százalékuk hisz egy párhuzamos állam létezésében. http://www.medyaline.com/2014-yerel-secimler-en-son-secim-anketleri_57008.html

⁶⁹ Homosexuality contrary to islam. 2013. március 26. <http://www.jpost.com/International/Erdogan-Gays-contrary-to-Islam-307797>

⁷⁰ Turkish president declares birth control „treason”. 2014. december 22. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-president-erdogan-declares-birth-control-treason.aspx?pageID=238&nID=75934&NewsCatID=338>

⁷¹ „Magyarországnak érdemes tanulmányoznia, hogy Törökország miért sikeres - folytatta a miniszterelnök, aki a török modell-értéket a sajtótájékoztatón a gyerekszületésre, illetve a családra redukálta. Sehol sem születik annyi gyermek, mint Törökországban, ami azt jelenti, hogy a család értéke ma leginkább Törökországban fontos Európában. A török tanulság Magyarország számára szerinte az, hogy *„ha sikeresek akarunk lenni, akkor a családot komolyan kell venni”* – mondta Orbán Viktor a 2015. február 24-én tartott közös sajtótájékoztatón.

⁷² 15 years of Vladimir Putin: 15 ways he changed Russia and the world. 2015. május 6. <http://www.theguardian.com/world/2015/may/06/vladimir-putin-15-ways-he-changed-russia-world>

homofób törvényt fogadtak el és visszavezették a BTK-ba a rágalmazással kapcsolatos eljárást.⁷³ Az „ellenség a kapunál” az „idegen hatalmak” általi fenyegetettség képzele elsősorban a már említett „külföldi ügynök”-törvény jellegű intézkedéseken volt tetten érhető. Putyin kommunikációja ilyenformán a „biztonságiasítás” (securitization) elméletével írható le⁷⁴, amely a fenyegetettség állapotára hivatkozva legitimálja a kelet-ukrajnai beavatkozáshoz hasonló geopolitikai intézkedéseket. Vegyük az ukrajnai Majdan tér Nyugat-barát tüntetőit, akiket a Kreml következetesen fasisztának, ultranacionalistának, antiszemitának titulált, az ugyanitt LMBT-jogokért kiálló tiltakozókat⁷⁵ pedig a hagyományos értékekre, s ezáltal Oroszországra nézve veszélyesnek minősített.

Moszkva utóbb tehát részben az ott élő orosz etnikum védelmének szükségességével igazolta a beavatkozás jogosságát.⁷⁶ Míg hatalomra kerülésekor Putyint még viszonylagos ideológiamentesség jellemezte, harmadik elnöki ciklusától egyre erőteljesebben lépett fel a hagyományos, vallási értékek védelmében azzal a céllal, hogy tartósan megszólíthassa a társadalom 80 százalékát kitevő, vidéken élő konzervatív orosz választópolgárokat.

Putyin a Nyugat morális válságára hivatkozva úgy érvelt, hogy Oroszországnak el kell kerülnie az európai államok példáját, akik „gyökereiktől eltávolodva” és a „politikai korrektséget kiterjesztve” legalizálták a melegházasságot.⁷⁷ A fentiek jegyében hozták meg a szexuális kisebbségekre vonatkozó restriktív, a „melegpropagandát tiltó” törvényt⁷⁸, amely szerint Oroszországban büntetendő propagandának minősül minden olyan információ terjesztése, amely „a nem hagyományos szexuális orientáció kialakítására irányul”.⁷⁸ A Kreml melegellenes retorikájának egyik legfőbb pillérét képezte az az érvelés, miszerint az „LMBT-jelenséggel” az Egyesült Államok fertőzte meg az országot a többi között azzal a céllal, hogy demográfiai alapokon gyengítse az egyre kedvezőtlenebb populációs adatokkal rendelkező Oroszországot⁷⁹.

Az Orbán-kormány által kiépített Nemzeti Együttműködés Rendszeréről két rövidebb megjegyzés kívánkozik még ide. Az egyik az Orbán Viktor belpolitikai és külpolitikai üzeneteit minden esetben domináló nemzeti egység fogalma, amely egyfajta családként nyújt

⁷³ Hogyan működik a putyini Oroszország? Sz. Bíró Zoltán a Mandinernek. 2015. március 25.

http://mandiner.hu/cikk/20150324_hogyan_mukodik_a_putyini_orszorszag

⁷⁴ A Koppenhágai iskolához köthető elméletet Ole Weaver és Barry Buzan dolgozták ki, eszerint a biztonságiasítás az a lépés, amikor a politikát a bevett játékszabályokon kívülre helyezik, szélsőséges esetben az adott kérdést létfenyegetettségként jelenítik meg. Akkor következik be, ha a fenyegetettségen keresztül legitimmé válik a játékszabályok megkerülése vagy sokak által elfogadottá válik annak elismerése, hogy valóban létfenyegetettségéről van szó. <http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1039&title=biztonsagiasitas-securitisation>

⁷⁵ No place for gays in Putin's Crimea. 2015. 03. 31. <http://euromaidanpress.com/2015/03/31/no-place-for-gays-in-putins-crimea/>

⁷⁶ Putin says he reserves right to protect russians in Ukraine. 2014. március 4.

https://www.washingtonpost.com/world/putin-reserves-the-right-to-use-force-in-ukraine/2014/03/04/92d4ca70-a389-11e3-a5fa-55f0c77bf39c_story.html

⁷⁷ Putin urges russians return to values of religion. 2013. szeptember 19. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/cdedfd64-214f-11e3-a92a-00144feab7de.html#axzz3ihs1zjKM>

⁷⁸ Vladimir Putin signs anti gay propaganda bill. 2013. június 30.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10151790/Vladimir-Putin-signs-anti-gay-propaganda-bill.html>

⁷⁹ Russia's demography just took a significant turn for the worst. 2015. március 12.

<http://www.forbes.com/sites/markadomanis/2015/03/12/russias-demography-just-took-a-significant-turn-for-the-worse/>

védelmet minden magyar számára a globalizáció nyújtotta veszélyekkel és kihívásokkal szemben.⁸⁰ A másik, hogy Magyarországon a bevándorláspolitikával összefüggésben ugyancsak levezethető a „biztonságiasítás” elméletének alkalmazása; a magyar kormány a többségi társadalom védelmében lép fel a menekültek által megtestesített veszélyre hivatkozva. Jelentős különbség ugyanakkor, hogy míg Putyin ezt külpolitikai intézkedéseinek igazolására, addig Orbán Viktor elsősorban belpolitikai haszonszerzésre alkalmazza.

Oktatás és indoktrináció

Az ortodox keresztény értékekre és a nemzeti büszkeségre alapozott új orosz ideológián dolgozó Vlagyimir Putyintól nem áll távol a történelmi revizionizmus, amelyhez részben az oktatáson keresztül keres kapaszkodókat. Harmadik elnöki ciklusában, 2013-ban terjesztették elő az orosz állami történelemkönyvek tervezett szabványosítását, amelyek jól illeszkedtek a Kreml politikai törekvéseihez. Az újragondolt irányelvek alapján igencsak megengedően bántak például a sztálini időszak bemutatásával, a szovjet diktátort az orosz gazdaság afféle „hatékony menedzserként” mutatja be, aki a gazdasági áttörés elérése érdekében alkalmazott kényszermunkát. A jelceni időszakot kifejezetten sötétben festették le benne az ország integritásának veszélyeztetésével, ehhez képest a Putyin-érát meglehetősen szelektív és sajátos értelmezésben tállalták (elfelejtettek megemlékezni például a második csecsen háborúról, de a 2008-as globális válsággal összefüggésben is bagatellizálták az orosz vezetés szerepét).⁸¹ Ennek legfontosabb célja az állam, mint központi aktor szerepének megerősítése annak tudatosításával, hogy az államérdek elsőbbséget élvez az egyén jogaival szemben. Itt a szovjet vezetők és történelmi személyiségek is úgy lettek bemutatva elsősorban, mint akiknek sok mindent kellett feláldozniuk Oroszországért, de akiknek tettei mindig igazolhatóak voltak. Az a fajta emlékezetpolitikai, indoktrinációs „csatározás”, amely Oroszországnak a második világháborúban játszott szerepét igyekszik felmagasztalni, 2005 után vált gyakorlattá, s lényege, hogy már fiatal korban vezetőik támogatására kondicionálja az oroszokat.⁸²

Törökországban ugyancsak az ideológia eszköze az oktatás, így volt ez a szekuláris modern Törökországot megalapító Kemal Atatürk idejében is, amikor még a vallási értékeket igyekeztek kigyomlálni az oktatási rendszerből az imámképző funkciót ellátó egyházi középiskolák (imam hatipok) betiltásával. A negyvenes évek végétől azonban megkezdődött az iszlám közéleti rehabilitálása, amelynek keretében a vallási iskolák újrakezdheték működésüket, amely az Erdogan-kormányok működése alatt még intenzívebben folytatódott. Ezt igazolják a számok is: az AKP 2002-es hatalomra jutásakor még „csak” 65 ezer diák iratkozott be imam hatipba, 2014 végére ez a szám megközelítette az egymilliót. Az imam hatipok száma egyébként az AKP 2010-es oktatáspolitikai reformjának köszönhetően ugrott meg 493-ról 936-ra, amikor az általános középiskolákat szakiskolákká minősítették.⁸³ Az

⁸⁰ András, Bozóki (2015): Broken democracy. In: The hungarian patient. Ivan Krasztev, Jon Van Til. p. 13-14.

⁸¹ Russian schools to teach Putin's version of history. 2013. június 18.

<http://www.bloombergvie.com/articles/2013-06-18/russian-schools-to-teach-putin-s-version-of-history>

⁸² The four stages of Putinism. 2013. február 27. <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-coming-fall-of-vladimir-putin-by-andrei-piontkovsky>

⁸³ Erdogan launches sunni islamis revival in turkish schools. 2014. december 16.

<http://www.newsweek.com/2014/12/26/erdogan-launches-sunni-islamist-revival-turkish-schools-292237.html>

elmúlt években számos kezdeményezés utalt arra, hogy a kormány szeretné az iszlámot jóval alaposabban integrálni a világi oktatási rendszerbe: az egyik terv szerint például mecseteket építenének 80 különböző állami egyetem területére, Isztambul egyik egyetemét pedig az iszlám tanítás központjává alakítanák. Ezzel párhuzamosan zajlik a birodalmi nosztalgia elmélyítése, Erdogan például kötelezővé tenné az ottomán nyelv iskolai oktatását is.⁸⁴ Egy tavaly szeptemberi reform alapján Ankarának nagyobb beleszólása lett azoknak a vezető tanároknak a kinevezésébe, akik komoly befolyással rendelkeznek az elérhető tantárgyak szelekciójára – közülük több ezret váltottak le imam hatípból érkező vagy pedig a kormányhoz közel álló konzervatív pedagógus szakszervezetből érkező szakemberekre.⁸⁵

Az Orbán-kormány elsősorban a felsőoktatási keretszámcsökkentés tervével, az egyetemisták röghöz kötésével és forráskivonással keltett feszültséget a rendszerben⁸⁶, de az oktatási irányelvek és a tananyag befolyásolására tett kormányzati kísérletek is megosztó fogadtatásra leltek. A magyar kormány és a pedagógustársadalom között a tankönyvellátás központosításával kapcsolatban alakult ki feszültség, miután a 2013 decemberében elfogadott új tankönyvtörvény átrendezte a piacot. A magyar állam felvásárolta az Apáczai Kiadót és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadót, majd kötelezővé tette az intézményeknek, hogy csak ettől a két kiadótól rendeljenek tankönyvet. A pedagógusok ezzel összefüggésben nem csak azt kifogásolták, hogy csorbul a szabad taneszköz-vásárláshoz való joguk⁸⁷, hanem a kötelezően használandó ún. kísérleti tankönyvek szakmai alacsony színvonala miatt is szót emeltek.⁸⁸

Klienzizmus, oligarchák befolyása, korrupció

Mint ahogyan az már a szakirodalmi áttekintésből is kiderült, a hibrid rezsimekre fokozottan jellemző a klientelizmus, vagyis az a típusú társadalomszervező kapcsolatrendszer, amely a meritokratikus elvekkel és a hivatali szakszerűséggel szemben a patrónushoz kapcsolódó személyes hűségen alapszik. Oroszország esetében mindez olyannyira igaz, hogy a Putyin-rezsim adminisztrációjának egészét az elnökhöz kapcsolódó személyes hűség tartja össze: az elnök második ciklusa idején a kormányzati tisztségviselők és a Putyint körülvevő üzletemberek 78 százaléka a korábbi KGB, illetve utódja, az FSZB (Szövetségi Biztonsági Szolgálat) köréből került ki.⁸⁹ (Vlagyimir Putyin 1998-tól másfél évig volt az FSZB igazgatója.) Az adminisztrációt tehát alapjaiban határozza meg a „sziloviki”, vagyis a titkosszolgálati, belbiztonsági, katonai múlttal rendelkező személyek hálózata, amelynek egy része az elnök szentpétervári kapcsolati hálójából, a másik pedig a volt KGB, jelenlegi FSZB

⁸⁴ Ottoman language will be taught, whether they like it or not. 2015. december 8.

http://www.todayzaman.com/anasayfa_erdogan-ottoman-language-will-be-taught-whether-they-like-it-or-not_366364.html

⁸⁵ Erdogan launches sunni islamist revival in turkish schools. 2014. december 16.

<http://www.newsweek.com/2014/12/26/erdogan-launches-sunni-islamist-revival-turkish-schools-292237.html>

⁸⁶ A HÖÖK ma nem tárgyal Balogh Zoltánnal. 2012. december 11. <http://www.vg.hu/kozelet/politika/a-hook-ma-nem-targyal-balogh-zoltannal-393491>

⁸⁷ Három hónap alatt dobták össze a tankönyvet. 2015. 03. 29. <http://nol.hu/belfold/kiserleti-tankonyvek-csoda-hogy-eddig-csak-ennyi-hiba-jott-szembe-1524903>

⁸⁸ Titokban más tankönyvből tanítanak a tanárok. 2014. 11.

http://index.hu/belfold/2014/11/27/titokban_mas_tankonyvbol_tanitanak_a_tanarok/

⁸⁹ Securitization of Russia's strategic communication. 2010, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a536578.pdf>

hálózatából tevődik össze; Putyin iránti lojalitásuk megkérdőjelezhetetlen.⁹⁰ A jelcini időszak privatizációja alatt hatalmas vagyonra szert tevő oligarchák mellett később Putyin megbízható szövetségesei is fontos kulcspozíciókat szereztek a gazdasági életben. Arkagyij Rotenberg korábbi dzsúdóedzőből 2012-re milliárdos gyáripáros lett, miután egy vagyonért értékesített vezetékét az állami tulajdonban lévő Gazprom vállalatnak. Jurij V. Kovalcsuk kisebbségi részesedéssel rendelkezett egy szentpétervári bankban, amely mára a Gazprom több leányvállalata felett diszponál.⁹¹ Beszédese adat továbbá, hogy Oroszországban alig 110 ember birtokolja az ország teljes vagyónak harmadát⁹², amivel a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából globális vezető helyet vívott ki magának. Szorosan ide tartozik a korrupció elburjánzása is, Oroszország 2014-ben a 136. helyre esett vissza a Transparency International szerint⁹³, Putyint pedig tavaly az év emberének választotta a Szervezett Bűnözés és Korrupció-jelentő Csoport azzal a váddal, hogy a maffiával közösen „katonai-ipari-politikai-bűnügyi” szervezetet hozott létre pénzmosás, illetve a kelet-ukrajnai oroszbarát szeparatisták felfegyverzésének céljával.⁹⁴ Egyébként a kelet-ukrajnai válság megmutatta, hogy a Kreml az orosz oligarchákra kivetett gazdasági szankciók ellenére sem hajlandó változtatni politikáján, vagyis Oroszországban a gazdasági érdekeket jelentősen felülírják az aktuális geopolitikai érdekek.

Törökországban Oroszországhoz hasonlóan szintén oligarchák egy kisebb csoportja dominálja a gazdaságot, de alapvetően kevésbé kötődnek egyetlen személyhez vagy politikai csoportosuláshoz. Kiemelkedő bázisnak számít a legbefolyásosabb török családokat tömörítő, 1971-ben alapított TÜSAID (Török Gyáripárosok és Üzletemberek Szövetsége), amely pragmatikus alapokon válogatta meg, hogy éppen melyik kormányt vagy katonai hatalomátvételt támogassa. Erdogan kormánya – amely sikeres privatizációs programot valósított meg az energetikai szektortól kezdve a dohányiparon át a telekommunikációig – kezdetektől jó kapcsolatot ápolt a TÜSAID-dal, amely teljes mértékben támogatta az uniós csatlakozáshoz szükséges gazdasági reformok véghezvitelét, és aktívan lobbizott Törökország EU-tagságáért⁹⁵

Az AKP-kormány keményvonalasabbá váló politikájával párhuzamosan a TÜSAID is egyre kritikusabban állt a vezetéshez, azzal vádolva az Erdogan-rezsimet, hogy elriasztják a külföldi befektetőket, amire az államfő hazaárulással vádolta meg a szervezetet. Amikor az egyik legbefolyásosabb török család, a Koc-dinasztia érdekeltségébe tartozó Divan Hotel a 2013-as Taksim téri tüntetések során beengedte a könnygáz elől menekülő tüntetőket, Erdogan „terroristák támogatásával” gyanúsította őket, majd egy hónappal később rendőrségi egységek

⁹⁰ The making of a neo-KGB state, 2007. augusztus 25. <http://www.economist.com/node/9682621>

⁹¹ Midas touch in Saint Petersburg: friends of Putin glow brightly. 2012. március 1. http://www.nytimes.com/2012/03/02/world/europe/ties-to-vladimir-putin-generate-fabulous-wealth-for-a-select-few-in-russia.html?hp&_r=0

⁹² Putting Russia's unparalleled wealth disparity in Perspective. 2013. október 10. <http://www.businessinsider.com/putting-russias-unparalleled-wealth-disparity-in-perspective-2013-10>

⁹³ Corruption perception index in 2014. <https://www.transparency.org/cpi2014/results>

⁹⁴ <https://www.occrp.org/personoftheyear/2014/>

⁹⁵ Turkey's urban uprising: the struggle for democracy against inequality, oppression, oligarchy and tyranny. <http://andrewgavinmarshall.com/2013/06/07/turkeys-urban-uprising-the-struggle-for-democracy-against-inequality-oligarchy-oppression-and-tyranny/>

szálltak meg több, a család érdekeltségbe tartozó nagyvállalatot.⁹⁶ Törökországban leglátványosabban a 2013-as lehallgatási botrányral vetült a korrupció vádja az AKP-ra, amelyet azóta sem tudott magáról érdemben lemosni a kormánypárt⁹⁷

A rendszerváltás óta Magyarországon is kiépült a mindenkori kormányokhoz közel álló, befolyásos üzletemberek hálózata. Orbán Viktor 2010-es hatalomra kerülése előtt azt ígérte, hogy leszámol a politikát és az üzleti világot összekötő korrupcióval, ehhez képest a második Orbán-kormány ciklusának közepére a Fideszhez közeli üzletembereknek sikerült bebetonozniuk pozícióikat a gazdaságban. A kormánypárt esetében Simicska Lajos számított az egyik legerősebb oligarchának 2015-ig: a tulajdonába tartozó Közgép árbevétele csak 2010 és 2011 között 50 százalékkal emelkedett.⁹⁸ Simicska kegyvesztettségét⁹⁹ követően olyan Orbán Viktorhoz közel álló személyek vették át a helyét, mint például Mészáros Lőrincz felcsúti polgármester. A Transparency International tavalyi jelentése szerint Magyarország továbbra is az Európai Unió alsó, korrupt harmadában áll, a kormányzati döntések átláthatatlanok, amit a kormányközeli üzleti csoportoknak, oligarcháknak kedvező jogalkotás csak tetézt. A nemzetközi szervezet kiemelte például, hogy a „dohány-kiskereskedelmi ágazatot és a takarékszövetkezeti szektort önkényesen átalakító törvények súlyosan sértik a jogállami elveket”.¹⁰⁰

Média

Az Európa Tanács felmérése szerint, tagállamai közül Törökországban és Oroszországban éri a legtöbb támadás a médiát¹⁰¹, súlyosan korlátozzák a sajtó és szólásszabadságot, a Freedom House szerint pedig a sajtó egyik országban sem szabad¹⁰². Törökország esetében például jelzésértékű a számadat, hogy jelenleg több újságíró tartanak bebörtönözve, mint Kínában vagy Iránban, több alkalommal is lekapcsolták a közösségi oldalakat. Erdogan elnök nyíltan megfenyegetett több kritikus újságíró¹⁰³, és gyakori eset, hogy olyan magánszemélyek ellen

⁹⁶ Is Audi of Koc companies Erdogans's revenge for Gezi Park? <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/koc-audit-raid-turkey-interest-rate-lobby-gezi.html#>

⁹⁷ Hivatali visszaélés, csalás és vesztegetés gyanújával több tucatszámú politikust és üzletembert vettek őrizetbe 2013. december 17-én egy korrupciós művelet keretén belül, amely több különböző ügyet foglalt magába, és amely egészen Erdogan miniszterelnök fiáig ért el. A botrány négy miniszter későbbi lemondásához vezetett, ám az ügyet nem sikerült tisztázni, mivel a tötök kormány nyomására az ügyészség megszüntette ellenük a nyomozást.

⁹⁸ <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/hungary#.Vc3APvmqqko>

⁹⁹ Orbán Viktor harmadik kormányzati ciklusának elején érzékelhetően megromlott a viszony a miniszterelnök és korábbi szövetségese között, ami a reklámadó második, a Simicskához tartozó médiabirodalomra nézve kedvezőtlen módosítását követően vált nyilvánossá.

¹⁰⁰ A korrupció 2014-es világmérete. CPI 2014. http://transparency.hu/A_korrupcio_2014-es_vilagterkepe?bind_info=page&bind_id=77

¹⁰¹ Media violation remains frequent in Turkey, Russia and Azerbaijan. 2015. április 22. <http://europeanjournalists.org/blog/2015/04/22/media-violations-remain-frequent-in-turkey-russia-and-azerbaijan/>

¹⁰² Freedom House of the press 2014: Media freedom hits decade low. 2014. május 1. <https://freedomhouse.org/article/freedom-press-2014-media-freedom-hits-decade-low#.VdHCcPntlHw>

¹⁰³ Az egyik legnagyobb felzúdulást okozó eset Hrant Dink örmény származású újságíró meggyilkolása volt 2007-ben, akit egy ultranacionalista fiatal lött agyon fényes nappal amiatt, mert bírálta a kormány hivatalos álláspontját a 2015-ös örmény népirtással kapcsolatban. Az esetet büntügyi összeesküvés vádjával 2013-ban kezdte újra tárgyalni a bíróság, de egyelőre nem tudni, hogy állami szervek érintettek voltak-e az ügyben.

indítanak eljárást a török hatóságok, akik a közösségi oldalakon bírálják az államfőt.¹⁰⁴ A 2005-ös terrorellenes törvényre hivatkozva már az alapján őrizetbe vehetnek egy újságíró, hogy a Kurdisztáni Munkáspárttól vagy általában a kurd kisebbség jogairól ír, de a Büntető Törvénykönyv 288-a cikkelye alapján a médiamunkás könnyedén kizárható a bírósági tárgyalások helyszínéről is, amennyiben megállapítják, hogy „befolyásolni próbálja” az ügymenetet.¹⁰⁵ A politikai-szövetségi viszonyok átrendeződése a török média szerkezetére is hatással volt; míg az AKP-val korábban szövetségi viszonyt ápoló Fetullah Gülen érdekeltségébe tartozó médiabirodalom (a Today's Zaman napilap és a Samanyolu Televízió) korábban lojális volt az kormányhoz, addig napjainkra – a Simicska-médiabirodalomhoz hasonlóan – konzervatív, kritikus ellenzéki pozíciót tölt be a piacon. Erdogan és Gülen kapcsolatának 2013-as megromlása óta a török hatóságok több alkalommal szervezett akciók keretén belül vették őrizetbe a szóban forgó médiacsoport munkásait¹⁰⁶, de már ezt megelőzően is nagy számban börtönöztek be újságírókat az államellenes összeesküvéssel vádolt Ergenekon-perben.¹⁰⁷

Oroszországban a Putyin-rezsim alatt évről évre romlott a sajtószabadság helyzete, amely a kelet-ukrajnai helyzet eskalálásával csak rosszabb lett; a Riporterek Határok nélkül tavalyi jelentése szerint míg az állami tévécsatornák a kormány propagandaüzeneteit közvetítik, addig egyre nagyobb nyomás nehezedik a rezsim alapvetéseit megkérdőjelező, független médiára, legfőképpen az internetes felületekre, nem beszélve a kormánykritikus újságírók ellen irányuló fizikai megfélemlítésről.¹⁰⁸ A Putyin-rezsim mára a tartalom-előállítás összes dimenzióját igyekszik ellenőrzése alatt tartani, elnöki rendelettel szüntette meg a Ria Novoszty hírügynökséget és hozta létre helyette a Rosszija Szegodnyát, amelynek élére az Amerika-ellenes összeesküvés-elméleteiről ismert televíziós újságíró, Dimitrij Kiszjeljov került.

A putyini médiagépezet egyik legfontosabb szereplője kiterjesztette befolyását a népszerű, a Kreml támogatásával globális szereplővé vált Russia Today csatornára is, továbbá ő diszponál Oroszország legújabb propagandacsatornája, a 34 országban fogható Sputnik felett is.¹⁰⁹ Az internet esetében 2014. január elsejétől gyakorlatilag nyílt cenzúráról beszélhetünk, az orosz Föderáció kommunikációs minisztériuma alá tartozó Roszkomnadzor ekkortól ugyanis bírósági határozat nélkül betilthat bármilyen internetes oldalt, amely eredetileg a gyermekeket hivatott védelmezni az internet nem kívánt veszélyeivel szemben. Tavaly csak áprilisig 85 oldalt kapcsoltak le a szóban forgó gumiszabályra hivatkozva¹¹⁰, 2014. március 13-án egyszerre négy

¹⁰⁴ 3 detained in Turkey for „insulting” president Erdogan on Twitter. 2015. március 13.

<http://www.hurriyetdailynews.com/3-detained-in-turkey-for-insulting-president-erdogan-on-twitter-.aspx?pageID=238&nid=79665>

¹⁰⁵ Turkey: world's biggest prison for media. 2013. február 17.

<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/02/2013217124044793870.html>

¹⁰⁶ Raids across Turkey targets media outlets linked to erdogan foe fetullah gulen. 2014. 12. 14.

<http://www.euronews.com/2014/12/14/raids-across-turkey-target-media-outlets-linked-to-erdogan-foe-fethullah-gulen/>

¹⁰⁷ A freedom House 2013-as jelentése a török sajtó helyzetéről. <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/turkey#.VdG-rvntIHw>

¹⁰⁸ <https://index.rsf.org/#!/index-details/RUS>

¹⁰⁹ Russia launches new media to lead „propaganda war” with the west. 2014. november 10.

<http://www.reuters.com/article/2014/11/10/russia-media-idUSL6N0T04MB20141110>

¹¹⁰ Roskomnadzor blocks 85 websites with extremist content in 2014 so far. 2014. április 23.

<http://www.kyivpost.com/content/ukraine/roskomnadzor-blocks-85-websites-with-extremist-content-in-2014-so-far-344760.html>

ellenzéki portált is.¹¹¹ Ugyancsak a putyini kommunikációs propagandaoffenzíva részét képezik a Kreml által szponzorált, javarészt önkéntes civilekből álló internetes kommentátorok („trolleok”), akik a hagyományos orosz értékek védelmében támadják többek között a nyugati életformát.¹¹²

¹¹¹ Russia blocks internet sites of Putin critics. 2014. március 13. <http://www.reuters.com/article/2014/03/13/us-russia-internet-idUSBREA2C21L20140313>

¹¹² Game of trolls: the hip digi-kids helping Putins fight for online supremacy. 2015. augusztus 18. http://www.theguardian.com/world/2015/aug/18/trolls-putin-russia-savchuk?CMP=share_btn_fb

IRODALOMJEGYZÉK

- Péter, Bajomi-Lázár (2015): Party colonization of the media. In: The Hungarian patient. p. 72-74.
- András, Bozóki (2015): Broken democracy. In: The hungarian patient. Ivan Krasztev, Jon Van Til. p. 13-14.
- Thomas Carothers (2000): The end of the transition paradigm. In: Journal of Democracy 13 (2) p. 7
- Andrea Cassini: Hybrid what? Partial consensus and persistent divergences in the analysis of hybrid regimes. In: International Political Science Review, 2014, p. 542.
- Larry Diamond (2002): Thinking about hybrid regimes https://is.muni.cz/el/1423/jaro2005/MVE445/um/Diamond-Thinking_about_Hybrid_Regimes.pdf
- Samuel P. Huntington (1991): Democracy's third wave <http://www.ned.org/docs/Samuel-P-Huntington-Democracy-Third-Wave.pdf>
- Steven Levitsky, Lucan A. Way (2002): The rise of competitive authoritarianism. p. 50-53. http://scholar.harvard.edu/files/levitsky/files/SL_elections.pdf
- Ladányi János–Szelényi Iván: Posztkommunista neokonzervativizmus. Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 8. szám, 2014. február 21.
- Wolfgang Merkel (2004): Embedded and defective democracies In: Democratisation http://www.wzb.eu/sites/default/files/personen/merkel.wolfgang.289/merkel_embedded_and_defective_democracies.pdf
- Molnár Gusztáv: A különleges demokráciákról. 2002. 09. 02. (http://www.provincia.ro/cikk_magyar/c000455.html)
- Guillermo A. O'Donnell (1998): Horizontal accountability in new democracies. In: Journal of Democracy, p.13
- Political Capital Institute – Félúton a választási reform, 2012. április 19. 8-13. o., in: [Választásirendszer.hu](http://www.valasztasirendszer.hu), http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/PCFES_ConferencePaper_FelutonAValasztasiReform_120417.pdf
- Andreas Schedler (2002): The menu of manipulation. Journal of Democracy, Volume 13, Number 2. p.36-42.
- Szabó, Máté: Az EU és a civil szervezetek. Politikatudományi Szemle, 1993. 3. szám. p. 94-95. Letöltve innen: http://www.poltudszemle.hu/szamok2/1998/1998_3szam/szabom.pdf
- Omar Taspinar: Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey Routledge New York & London 2005. p. 162.
- Fareed Zakaria (1997): The rise of illiberal democracy. In: Foreign Affairs <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>

A szerzőkről:

Juhász Attila, a Political Capital vezető elemzője, politológus. Első szakmai tapasztalatait a MTA Politikatudományi Intézetében szerezte, majd több félévet tanított az ELTE TÁTK politikatudományi szakán. Szakterülete a radikalizmuskutató, valamint a nemzetközi migráció. Az ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskolájának PhD-hallgatója.

László Róbert, a Political Capital választási szakértője, politológus-közigazgász, választási szakértő. Egyetemi diplomáit a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetemen (2004), illetve a Budapesti Corvinus Egyetemen (2009) szerezte, ahol a 2009/2010-es tanévtől a választási szakértő szakirány oktatója. Fő kutatási területe a magyar választási rendszer, a témához kapcsolódó Political Capital-kezdemenyezések szakmai irányítója.

Zgut Edit, a Political Capital elemzője, politológus. Korábban külpolitikai újságíróként dolgozott többek között a Heti Válasznál.

Impresszum

© 2015

Friedrich-Ebert-Stiftung

Kiadó: A Friedrich-Ebert-Stiftung Budapesti Irodája

H-1056 Budapest, Fővám tér 2-3

Tel.: +36-1-461-60-11

Fax: +36-1-461-60-18

E-Mail: fesbp@fesbp.hu

Honlap: www.fesbp.hu

A jelen tanulmányban kifejtett nézetek a szerzők nézetei, és nem feltétlenül tükrözik a Friedrich-Ebert-Stiftung nézeteit.

A Friedrich Ebert Stiftung (FES) által megjelentett és a honlapján található bármely anyagot tilos kereskedelmi forgalomba helyezni, megjelentetni a FES előzetes írásbeli engedélye nélkül.